

FORSKNING
FÖR SKOLAN

Delaktighet för lärande

Skolverket

Delaktighet för lärande

Skolverket

Beställningsadress:

Fritzes kundservice

106 47 Stockholm

Telefon: 08-690 95 76

Telefax: 08-690 95 50

E-post: skolverket@fritzes.se

www.skolverket.se

Beställningsnr: 15:1490

ISBN: 978-91-7559-196-4

Grafisk form: AB Typoform

Foto omslag: Thinkstock

Tryck: Lenanders Grafiska AB, 2015

Upplaga: 10 000 ex

Förord

Sambandet mellan elevers möjlighet till delaktighet och inflytande i lärande och arbetet i skolan är av stor betydelse för goda kunskapsresultat och välmående. Det framgår tydligt i skollagen och läroplaner att de demokratiska värdena, elevernas delaktighet och inflytande ska vara lika centralt som kunskaper i olika skolämnen.

Delaktighet och inflytande ska förstås som en kontinuerlig process där både formellt beslutsfattande likväl som delaktighet i själva undervisningen ryms utan att förden skull läraren lämnar över ansvaret för undervisningen på eleverna. Det handlar alltså inte bara om att elever medverkar i formella beslut inom ramen för klassråd och elevråd.

Skolutveckling är en ständigt pågående lokal process vars yttersta syfte är att varje barn eller elev ska utvecklas så långt som möjligt. I denna process är det viktigt att ta hänsyn till elevernas perspektiv.

Denna kunskapsöversikt lyfter fram forskning som handlar om vad delaktighet och inflytande innebär och hur man kan arbeta med elevers inflytande över beslutsprocesser och elevaktiv undervisning.

Översikten är skriven av professor Eva Alerby och bitr. professor Ulrika Bergmark båda verksamma vid Luleå tekniska universitet.

Författarna svarar självständigt för innehållet och de slutsatser som dras.

Pia Enochsson
tf Avdelningschef

Eva Minten
Undervisningsråd

Innehåll

- 3 Förord**
- 7 Elevers delaktighet lyfter hela skolan**
 - 7 Brister, men även möjligheter
 - 10 Översiktens upplägg
- 12 Kapitel 1. Skolans demokratiarbete**
 - 15 Vad innebär delaktighet?
- 22 Kapitel 2. Förutsättningar för delaktighet**
 - 23 Lärar- och elevrollens betydelse för delaktighet
 - 28 Viktigt att bygga relationer
 - 31 Klassrumsklimat, samtal och gemenskap
- 36 Kapitel 3. Elevers inflytande i beslutsprocesser via klass- och elevråd**
 - 36 Utmaningar med att få klass- och elevråd att fungera
 - 43 När elevdelaktighet via klass- och elevråd fungerar
- 47 Kapitel 4. Elevaktiv undervisning**
 - 49 Utmaningar med att göra elever delaktiga i undervisningen
 - 52 Exempel på elevers delaktighet i undervisningen
- 62 Kapitel 5. Effekter av elevers delaktighet och inflytande**
 - 62 Elevers delaktighet i beslutsprocesser – relationer, lärande och reella förändringar
 - 66 Elevers delaktighet i undervisningen – motivation och ansvar

71 Kapitel 6. Tankar inför framtiden

71 Elevers röster – en viktig del i skolans utveckling

74 Ett långsiktigt arbete med flera utmaningar

77 Referenser

Elevers delaktighet lyfter hela skolan

Genom delaktighet och inflytande involveras eleven i undervisningen och motivation, ansvarstagande och lärande växer. Sambandet mellan delaktighet och inflytande och lärande och ytterst kunskapsresultat, är centralt i skolan. Diskussionen om hur kunskapsresultaten ska kunna vändas i svensk skola måste innehålla undervisningsnära frågor, där elevers delaktighet är en viktig del. Denna diskussion kan dock inte enbart handla om att elever medverkar i formella beslut inom ramen för till exempel klassråd. Elevers delaktighet och inflytande i skolan får heller inte likställas med att läraren lämnar över ansvaret för undervisningen på eleverna. Denna översikt vill visa hur elevers delaktighet kan förstås som en kontinuerlig process där såväl formellt beslutfattande som delaktighet i undervisningen ryms.

Brister, men även möjligheter

Skolinspektionens granskningar visar att behovet av utveckling av arbetet med delaktighet och inflytande är stort:

Alltför många elever berättar att de har lite att säga till om och inte kan påverka de frågor som har verklig betydelse i skolan. Fyra av tio elever i grundskolans årskurs 9 anser sig inte ha inflytande över undervisningens innehåll och arbetsätt /.../ Mer än var tredje

grundskola brister när det gäller att ge eleverna inflytande över undervisningens innehåll och form. /.../

Anledningen till att det ser ut så här är enligt Skolinspektionen bland annat att det

... finns en osäkerhet när det gäller att låta eleverna själva påverka innehåll och arbetssätt i undervisningen. Till exempel berättar en lärare i SO att han är rädd för att "det kan spåra ur" om eleverna själva skulle få delta i att ta fram arbetsuppgifter, samtidigt som han själv håller med om att det skulle kunna vara stimulerande för eleverna. För att i undervisningen möta varje elev där hon eller han befinner sig och ge det stöd och den stimulans som behövs, är det viktigt att lyssna till och ge eleven möjlighet till delaktighet och inflytande. (Skolinspektionens femårsrapport 2014, s. 15)

Arbetet med att skapa förutsättningar för lärande och kunskapsbildning i såväl olika skolämnen som i demokrati- och värdegrundsfrågor finns reglerat i skolans styrdokument. Det framgår tydligt i till exempel skollagen och läroplanerna att de demokratiska värdena – elevernas delaktighet och inflytande – ska vara lika centralt som kunskap i olika skolämnen. Skollagens skrivningar om delaktighet och inflytande i skolan grundar sig i sin tur på artikel 12 i FN:s barnkonvention som bland annat slår fast barnets rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör barnet. Denna kunskapsöversikt samlar, belyser och diskuterar aktuell forskning med

fokus på elevers delaktighet och inflytande. Delaktighet ska i denna översikt förstås som elevers *inflytande över beslutsprocesser* och elevers *delaktighet i en aktivitet*.

Det finns en hel del forskning om elevdelaktighet och elevers inflytande och ett flertal av studierna visar på brister och svårigheter när det gäller elevers delaktighet och inflytande över till exempel undervisningens form och innehåll. Samtidigt finns det exempel när eleverna har varit delaktiga och haft reellt inflytande.

Skolutveckling som utgår från elevers perspektiv och elevers bästa bygger på delaktighet och inflytande hela vägen – från mötet mellan lärare och elev under lektionen till huvudmannens arbete med att möta alla skolors behov. Eleven ska få möjlighet att berätta för vuxna på skolan hur skolvardagen fungerar och om trygghet och trivsel. Elevens upplevelser ska tas på allvar och vid behov leda till nödvändiga förändringar. I undervisningen ska eleven också kontinuerligt kunna berätta för läraren hur undervisningen fungerar, både vad som fungerar bra och vad som fungerar mindre bra. Det kan ske integrerat i undervisningen genom att man jobbar med återkoppling på elevens lärande eller genom att låta eleverna få vara delaktiga i planeringen av olika moment i undervisningen. Läraren får då kontinuerligt en grund för att kunna ta beslut om något måste förändras för att få undervisningen att fungera på ett bättre sätt för eleven.

Läraren i sin tur kan behöva stöd och resurser för att genomföra nödvändiga förändringar av undervisningen med utgångspunkt i elevernas behov. Rektorn har ansvar för att skapa nödvändiga förutsättningar för undervisningen och för lärarnas kollegiala arbete. Därutöver har

huvudmannen det yttersta ansvaret för skolenheten. Genom detta perspektiv, som innebär att skolutveckling tar sin utgångspunkt i elevens behov, blir det tydligt hur elevers delaktighet och inflytande bildar utgångspunkt och påverkar skolans lokala styrkedja.

Översiktens upplägg

Kunskapsöversikten är indelad i sex kapitel. Inledningsvis lyfter översikten fram forskning om skolans demokratiarbete och vad delaktighet innebär. Nästa kapitel fokuserar på förutsättningar för delaktighet, såsom lärarnas och elevernas olika roller och relationella aspekter och klassrumsklimatets betydelse.

I de följande två kapitlen diskuteras elevers inflytande i beslutsprocesser via elev- och klassråd och elevaktiv undervisning. Översikten beskriver sedan exempel på forskning som belyser effekterna av elevers delaktighet och inflytande i skolan. I det kapitlet redogörs bland annat för kopplingen mellan delaktighet, relationer, lärande och reella förändringar samt motivation och ansvar.

Översikten avslutas med några tankar inför framtiden, bland annat hur elevernas röster blir en tydligare del i skolutveckling. Vidare diskuteras behovet av kompetensutveckling för skolans personal, organisatoriska förutsättningar för att utveckla arbetet kring delaktighet och vikten av ytterligare pedagogisk forskning som belyser elevers delaktighet och inflytande.

Sammanfattningsvis kan konstateras att delaktighet är av stor vikt för såväl eleven som individ som för olika elevgrupper – till exempel i olika skolklasser. Exempel

har visat att en hel skola kan utvecklas i positiv riktning genom att elevernas delaktighet och inflytande stärks, något som i sin tur är av betydelse för hela utbildningsväsendet och i förlängningen för samhället i stort.

Skolans demokratiarbete

Skolan är en viktig plattform för barn och ungdomar och påverkar såväl barndomen som vuxenlivet. Den svenska skolan är samhällets största arbetsplats där drygt 1,5 miljoner barn och ungdomar genomgår utbildning – en utbildning som ska skapa förutsättningar för lärande och kunskapsbildning, såväl i olika skolämnen som i demokrati och värdegrundsfrågor.

De grundläggande demokratiska värderingar som den svenska skolan vilar på finns beskrivna i skolans styrdokument: skollag och läroplaner. Dessa värderingar omfattar exempelvis människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet och solidaritet mellan människor. Med utgångspunkt i skolans styrdokument är arbetet med grundläggande demokratiska värderingar något som ska genomsyra skolans hela verksamhet på ett konkret sätt. De demokratiska värderingarna ska finnas med som en röd tråd när undervisningen planeras, genomförs och utvärderas.

Eleverna ska genom undervisningen utveckla kunskaper om mänskliga rättigheter och demokrati. Skolans hela verksamhet ska präglas av demokratiska värderingar överallt i skolan – i klassrum och korridorer, matsal, omklädningsrum och ute på skolgårdar. Demokratiska arbetsformer ska därför vara en naturlig del i undervisningen. Genom ett demokratiska arbetsätt i klassrummet utvecklar eleverna förmågor som hjälper

dem att bli aktiva samhällsmedborgare nu och för framtiden. Det är viktigt att framhålla att arbetet med grundläggande demokratiska värderingar ska ges en central roll i elevers lärande, oavsett ämne. Centralt i skolans arbete är att skapa förutsättningar för att alla elever ska ges möjlighet att aktivt delta i frågor som rör dem själva och deras lärande. Det handlar om att eleverna blir delaktiga och får inflytande i skolans verksamhet.

Elevers delaktighet och inflytande är en röd tråd genom hela den styrkedja som ger riktlinjer och förutsättningar för hur arbetet och lärandet ska organiseras i skolan. Grunden i styrkedjan är skollagens skrivningar om kvalitet och inflytande (4 kap. 9–10 §§, skollagen) och inledande bestämmelser om särskild hänsyn till barnets bästa (1 kap 10 §).

I skollagen ser man hur Barnkonventionen varit vägledande, till exempel genom att barn och elever ska ges möjlighet att fortlöpande stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen och hållas informerade *i frågor som rör dem* och att formerna för barns och elevers inflytande ska anpassas *efter deras ålder och mognad*. Eleverna ska alltid ha möjlighet att ta initiativ i frågor som berör dem och deras sammanslutningars arbete med inflytandefrågor ska även i övrigt stödjas och underlättas.

Skollagen understryker också att särskild hänsyn till barnets bästa alltid ska vara utgångspunkten för skolans verksamhet. Med barn avses då varje människa under 18 år. Barnets inställning ska så långt det är möjligt klarläggas och barn ska ha möjlighet att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör honom eller henne. Barnets åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets

ålder och mognad. Även här syns hur Barnkonventionens principer varit utgångspunkt för lagstiftaren.

I styrkedjan är skollagens skrivningar sedan grunden för läroplanernas första del om skolans värdegrund och uppdrag. Skollagens skrivningar påverkar även läroplanernas del två om övergripande mål och riktlinjer och vidare i del tre med kurs- och ämnesplaner. Även i Skolverkets *Allmänna råd för planering och genomförande av undervisningen* finns aspekter av delaktighet och inflytande med i form av att lärare i planeringen av undervisningen utgår från barns och elevers egna intressen, erfarenheter och föreställningar om det som undervisningen ska behandla.

Läroplanen för grundskolan, Lgr 11, betonar vikten av elevernas delaktighet och inflytande så här:

De demokratiska principerna att kunna påverka, ta ansvar och vara delaktig ska omfatta alla elever. Elever ska ges inflytande över utbildningen. De ska fortlöpande stimuleras att ta aktiv del i arbetet med att vidareutveckla utbildningen och hållas informerade i frågor som rör dem. Informationen och formerna för elevernas inflytande ska anpassas efter deras ålder och mognad. Eleverna ska alltid ha möjlighet att ta initiativ till frågor som ska behandlas inom ramen för deras inflytande över utbildningen (Skolverket, 2011a, s. 1).

Citatet ovan belyser att den svenska skolan har högt ställda förväntningar när det gäller elevers delaktighet och att den ska omfatta *alla* elever. Motsvarande

skrivningar finns i samtliga läroplaner från förskola till vuxenutbildning. Utmaningen är att göra verklighet av styrkedjans intentioner genom konkret arbete med delaktighet i skolan.

Vad innebär delaktighet?

Det finns olika perspektiv på vad delaktighet och inflytande i skolan innebär. Det handlar dels om att eleverna tillägnar sig faktiska kunskaper om hur ett demokratiskt samhälle fungerar och vilka rättigheter och skyldigheter en medborgare har. Det handlar också om att de får möjligheter att göra sin röst hörd och ges tillfälle att vara aktiva i undervisningen. I artikeln *Towards a theory of children's participation* menar Nigel Thomas att delaktighet kan förstås som elevers *inflytande över beslutsprocesser* och elevers *delaktighet i en aktivitet*. Det är dock viktigt att påpeka att det inte är vattentäta skott mellan de olika perspektiven eftersom de i praktiken överlappar varandra. Den här kunskapsöversikten fokuserar på elevdelaktighet utifrån Nigel Thomas definition, men börjar med att kort belysa elevers kunskapsnivå om demokrati som en grund för kommande delar av översikten.

Kunskaper, attityder och värderingar om framtida engagemang i samhället

Elevers kunskaper om demokrati och politiskt beslutsfattande är en viktig grund för att kunna arbeta med delaktighet i skolan på ett konkret sätt och generellt sett har svenska elever goda kunskaper om demokrati. I studien *International Civic and Citizenship Education Study*, ICCS 2009, görs en internationell jämförelse

om elevers kunskaper om, attityder till och värderingar gällande demokrati och medborgarskap, men även om deras samtida och framtida engagemang i samhället. Det är 14-åriga elever i 38 olika länder som ingår i undersökningen. I Skolverkets rapport *Morgondagens medborgare* redogörs för de svenska resultaten av ICCS, där resultaten av de svenska elevernas kunskaper, värderingar och deltagande på området visar att de kunskapsmässigt ligger en bra bit över genomsnittet i ett internationellt perspektiv. Bäst kunskapsresultat uppvisar elever från fyra länder, däribland Danmark och Finland. Sverige ingår i en grupp med sju länder efter tätgruppen.

Frågan som kan ställas i samband med ICCS resultat är vilka faktorer som kan tänkas inverka på resultaten, och här har studier bland annat visat att klassrumsklimatet har stor betydelse för elevers kunskaper om demokrati. Elever som upplever att klassrumsklimatet är öppet – att läraren uppmuntrar till diskussion, låter dem ge uttryck för egna uppfattningar och åsikter och respekterar dessa – har goda kunskaper om demokrati. Det visar en analys av studien *Ung i demokrati* (IEA Civic Education Study) som genomfördes av Skolverket och som redovisas i rapporten *Skolans roll för elevers kunskaper om demokrati – en fördjupad analys av Ung i demokrati-studie*.

I rapporten *Morgondagens medborgare* framkom att elever som följer nyheterna på TV och i dagspressen, men även diskuterar nyhetsflödet med kompisar, föräldrar eller andra vuxna, har bättre kunskaper om demokrati än de elever som mer sällan gör detta. Det visade sig dock att effekten av ett öppet klassrumsklimat är tre gånger så stor i jämförelse med att följa med i

nyhetsflödet när det gäller elevernas demokratikunskaper. Ett öppet och tillåtande klimat mellan lärare och elever är alltså den viktigaste faktorn för elevers demokratikunskaper. Det är inte enbart kunskaperna som förbättras, samtalen utvecklar också elevernas demokratiska förhållningssätt till andra människor.

Elevers inflytande över beslutsprocesser och elevaktiv undervisning

Med utgångspunkt i Nigel Thomas definition av delaktighet, som beskrivits tidigare, utgår denna kunskapsöversikt ifrån att elevers delaktighet i skolan handlar om deras möjligheter att utöva inflytande över beslutsprocesser i skolan. En elevaktiv undervisning som utgår från elevers erfarenheter, intressen och behov ger eleverna möjlighet att ha en aktiv roll i undervisningen.

Maria Rönnlund har studerat delaktighet i form av beslutsfattande i skolan som redovisas i avhandlingen *Demokrati och deltagande. Elevinflytande i grundskolans årskurs 7–9 ur ett könsperspektiv*. Hon gör en uppdelning mellan formellt och informellt inflytande. Det första innebär inflytande i formella sammanhang som till exempel klassråd och elevråd, medan informellt inflytande handlar om informella beslutsprocesser i undervisningen. Helene Elvstrand benämner i sin avhandling *Delaktighet i skolans vardagsarbete* delaktighet i form av beslutsfattande som politisk delaktighet. Förutom denna typ av delaktighet studerade också Elvstrand social delaktighet som innebär att elever känner sig delaktiga och inkluderade i en social gemenskap, vilket kan kopplas till alla elevers rätt att delta i aktiviteter. Elvstrand betonar

också att delaktighet handlar om huruvida personen i fråga känner sig delaktig eller inte – alltså en upplevelse av delaktighet.

Känslan av delaktighet är något som även Margareta Aspán diskuterar i sin avhandling *Delade meningar. Om värdepedagogiska invitationer för barns inflytande och igenkännande*. Aspán menar att en elev kan uppleva sig delaktig utan att för den skull aktivt påverka skolans verksamhet. Det kan handla om att eleverna ingår i en gemenskap där det är tillåtet att göra sin röst hörd, men att de samtidigt förstår att det inte alltid är möjligt att påverka och ändra beslut eftersom det finns begränsningar för deras inflytande. Trots detta har eleverna ändå en känsla av delaktighet i skolan. Det omvända kan också hända – att eleverna ges möjligheter att göra sina röster hörda, men att skolans personal inte för vidare deras tankar och åsikter, vilket betyder att eleverna inte ges inflytande i form av till exempel medbestämmande. Elvstrands och Aspáns forskning finns också beskriven i boken *Värdepedagogik. Etik och demokrati i förskola och skola*.

Ett exempel på att de två perspektiven delaktighet i beslutsprocesser och elevaktiv undervisning kan överlappa varandra är när internationell forskning framhåller att delaktighet handlar om att elever får möjlighet att träna sitt ledarskap i skolsituationer. Den amerikanska forskaren Dana Mitra skriver om det i sin artikel *Adults advising youth: Leading while getting out of the way*. Det kan innebära att elever och lärare samarbetar kring gemensamma frågor i skolan och att eleverna ges möjlighet att leda vissa delar av skolans verksamhet (till exempel moment i undervisning eller elev- och klassråd) och

på så sätt påverka sin skolgång. Vissa aktiviteter kan därför beröra båda perspektiven på delaktighet, det vill säga delaktighet både som påverkan i beslutsprocesser och som aktivt deltagande i undervisningen.

Som framkom i ICCS-rapporten, har de svenska eleverna relativt goda kunskaper om demokrati, vilket är positivt. Däremot visar Skolverkets rapport *Attityder till skolan 2012* att eleverna upplever att deras möjligheter att påverka har minskat de senaste åren. Elevernas vilja att vara delaktiga och ha inflytande över sin skolsituation är större än de upplevda möjligheterna. De äldre elevernas vilja till inflytande har minskat jämfört med tidigare attitydundersökningar. Detta kan upplevas som problematiskt eftersom styrkedjan så tydligt betonar att elevernas ansvar och inflytande ska öka med ålder och mognad. I takt med att de äldre elevernas vilja till inflytande minskat i jämförelse med undersökningarna 2003 och 2006, har också de äldre elevernas upplevda inflytande minskat.

En tänkbar förklaring till att elever upplever att deras möjligheter till delaktighet har minskat skulle kunna vara att de känner att deras reella påverkansmöjligheter är begränsade. Om de upplever att deras röster inte tas på allvar och ger reellt inflytande, minskar troligen också deras vilja att försöka utöva inflytande. Det blir därför viktigt att fortsätta arbetet med elevers delaktighet och inflytande i skolan genom att bygga vidare på de yngre elevernas önskan att vara mer delaktiga i skolan och samtidigt uppmuntra de äldre eleverna att göra sina röster hörda och låta dem aktivt påverka undervisningen.

För att öka barns och ungas delaktighet i beslutsfattande och aktiviteter har olika modeller för hur detta

arbete konkret kan ta sig uttryck utvecklats. En modell som fått stor genomslagskraft för att förstå och arbeta med delaktighet är *delaktighetsstegen*. Den första delaktighetsstegen från 1969 innehåller åtta steg som visar olika grader av vuxnas delaktighet i samhället. Den utvecklades av Sherry Arnstein och finns beskriven i artikeln *A ladder of citizen participation*. Modellen har omformulerats ett antal gånger, bland annat för att bättre anpassas till barns och ungas möjlighet till delaktighet.

Intresset för barns och ungas delaktighet, i såväl förskola och skola som i samhället i stort, har ständigt ökat och när det gäller detta område är det Robert Harts modell av delaktighetsstegen som har varit den mest tongivande. År 1992 vidareutvecklade han delaktighetsstegen att gälla för barns och ungas deltagande i samhället. Denna vidareutveckling finns presenterad i artikeln *Children's participation: from tokenism to citizenship*. Även Robert Harts delaktighetsstege innehåller åtta steg där de tre nedersta pinnarna på stegen innebär avsaknad av delaktighet, medan de fem övre handlar om olika grader av delaktighet.

I rapporten *Vägar till delaktighet: Öppningar, möjligheter och skyldigheter*, som ursprungligen är skriven av Harry Shier och översatt till svenska genom projektet *Egen växtkraft*, presenteras ytterligare en version av delaktighetsstegen. Denna version fokuserar på de fem steg som omfattar olika grader av delaktighet:

1. barn blir lyssnade till
2. barn får stöd att uttrycka sina åsikter och synpunkter
3. barns åsikter och synpunkter beaktas

4. barn involveras i beslutfattande processer
5. barn delar inflytande och ansvar över beslutfattande process.

Modellen tar sin utgångspunkt i artikel 12.1 i FN:s konvention om barns rättigheter och grundar sig på fem nivåer för delaktighet. Denna modell är ett konkret exempel på hur barns och ungas delaktighet kan stärkas i samhället i stort, men kan självklart användas även inom skolans verksamhet för att öka elevernas delaktighet så att de får inflytande över beslut som tas i skolan och antar en aktiv roll i sin egen utbildning.

LÄSTIPS

Elvstrand, H. (2009). *Delaktighet i skolans vardagsarbete*. Doktorsavhandling, Linköpings universitet.

Johansson, E. & Thornberg, R. (red.) (2014). *Värdepedagogik. Etik och demokrati i förskola och skola*. Stockholm: Liber.

Förutsättningar för delaktighet

Forskning visar att det finns ett antal förutsättningar som är avgörande för om delaktighet och inflytande kommer att få en reell betydelse för elevers lärande och möjligheter att utveckla ett demokratiskt förhållnings-sätt. Som framgått tidigare finns det olika sätt att se på elevers delaktighet och inflytande över undervisningen. I den litteraturgenomgång som Jan Grannäs gjort i sin avhandling *Framtidens demokratiska medborgare: Om ungdomar, medborgarskap och demokratifostran i svensk skola* identifierar han två olika aspekter som sätter ramarna för elevers delaktighet. Den ena aspekten handlar om *juridiska och organisatoriska frågor*, vilket innebär det regelverk som reglerar elevers möjligheter till delaktighet och inflytande, inklusive skolledningens och lärares professionella makt. Den andra aspekten berör *pedagogiska frågor* där inflytande ses som ett sätt för människor att skapa mening. Utmaningen består i att som professionell, exempelvis rektorer eller lärare, avgöra när elever ska ges möjligheter att förhandla om hur undervisningen ska genomföras och vilka gränser det finns för inflytande och delaktighet. Jan Grannäs menar att många gånger avgörs möjligheter och begränsningar av delaktighet och inflytande genom lärares professionella omdöme, vilket ofta sker genom beslutsfattande i stunden.

Några förutsättningar för elevers delaktighet både i betydelsen av inflytande över beslutsprocesser och

elevaktiv undervisning belyses och problematiseras i detta kapitel: lärar- och elevrollen, relationella perspektiv, klassrumsklimatet, samtalets och gemenskapens betydelse.

Lärar- och elevrollens betydelse för delaktighet

Läroplanernas fokus på att elever ska få möjlighet att vara delaktiga och utöva inflytande i undervisningen utmanar till viss del traditionella lärar- och elevroller. Att bjuda in eleverna att vara delaktiga och ha inflytande över skolans verksamhet kan innebära att lärar- och elevrollerna behöver omprövas, vilket påverkar de sociala relationerna och därmed hierarkin i klassrummet. Det sätt på vilket elever och lärare agerar och uttrycker sig kan ses som en pågående konstruktion. Ofta handlar lärare och elever utifrån förutbestämda mönster om hur de förväntas vara. Det kan ibland vara hinder för elevers delaktighet. Läraren betraktas ofta som den som ensam leder och har ansvar för undervisningssituationen. Eleverna å sin sida anses ofta sakna kompetens att ha reellt inflytande på grund av bristande erfarenhet, mognad och förmåga. I många fall råder därför redan från början en asymmetri i relationen mellan lärare och elev. Vikten av att utmana den traditionella lärardominansen i klassrummet är något som Joanna Giota betonar i sin avhandling *Adolecents' perceptions of school and reasons for learning*. Hon menar att undervisningen i mångt och mycket utgår från ett vuxenperspektiv och då särskilt lärarens. Det vuxna perspektivet definierar vad som är viktigt för elever i skolan, vad de kan lära sig och hur de ska göra för att de ska uppnå målen. Joanna Giota menar

att detta kan vara problematiskt, eftersom elever lätt kan tappa motivationen för sitt eget lärande. För att motverka detta är det centralt att elevers perspektiv kommer fram i undervisningssituationer.

En annan typ av asymmetri mellan lärare och elever diskuterar även Moira von Wright i rapporten *Initiativ och följsamhet i klassrummet*, där hon redogör för ett projekt vars syfte var att belysa barns möjligheter till delaktighet, inflytande och välbefinnande i grundskolan. Moira von Wright menar att asymmetrin mellan läraren och eleverna är ett av undervisningssituationens kännetecken – läraren och eleverna har helt enkelt olika positioner. Relationen dem emellan kan aldrig, och ska inte heller, vara helt jämbördig och symmetrisk. Ansvaret för lärandesituationen, men även för resultaten av denna, vilar i första hand på läraren. Lärandesituationen är alltså lärarens professionella ansvar, även om dagens elever i större utsträckning förväntas ta eget ansvar för sitt lärande. Maria Rönnlund visar i sin avhandling *Demokrati och deltagande. Elevinflytande i grundskolans årskurs 7–9 ur ett könsperspektiv* och Åsa Brumark i sin artikel *Den formella skoldemokratins roll för medborgarfostran och elevinflytande* att eleverna får vara med och bestämma klassinternas frågor, till exempel vart klassresan ska gå, aktiviteter på skolans fria tid, etc. Ett utvecklingsområde är alltså elevernas reella inflytande över sin undervisningssituation.

Moira von Wright lyfter fram och diskuterar denna pedagogiska paradox som ytterligare ett av undervisningssituationens kännetecken, nämligen dess motstridiga karaktär. Läraren ska å ena sidan ansvara för, planera,

styra, reglera och kontrollera undervisningssituationen. Å andra sidan bär läraren på en genuin önskan och strävan att eleverna ska få reellt inflytande trots de begränsningar som finns i maktförhållanden mellan elever och lärare, deras olika ansvar och erfarenhet. Detta kan leda till spänningar i undervisningssituationen som kan försvåra elevers möjligheter att vara delaktiga. Ulrika Bergmark och Catrine Kostenius betonar i boken *Uppskattningens kraft: lärande, etik och hälsa*, precis som forskarna ovan, att läraren utifrån sin profession har en högre maktposition i förhållande till eleverna som kan försvåra eller till och med förhindra delaktighet. De menar dock att makten kan användas på olika sätt. Lärare kan till exempel dela med sig av en del av sin makt till eleverna så att de får möjlighet att vara delaktiga i beslutsprocesser i skolan, till exempel hur undervisning läggs upp, eller vilka arbets- och redovisningsformer som används. Det kan många gånger handla om att läraren släpper en del av kontrollen för undervisningen och litar på att eleverna kan ansvara för sin del av lärandeprocessen.

Synen på eleven påverkar undervisningen

Om traditionella lärar- och elevroller ska omvärderas är det centralt att synen på eleverna förändras. Synen på elever kan ibland vara både hinder och möjligheter för delaktighet och inflytande. I skolor som forskaren Jan Grannäs har studerat i sin avhandling finns det exempel på att eleverna har begränsat inflytande eftersom både lärarna och eleverna själva anser att eleverna har otillräckliga kunskaper. Eleverna berättade att de inte alltid anser att de är mogna nog för att ha inflytande över beslut

eller att de inte har tillräcklig erfarenhet för att kunna ha åsikter i olika frågor. Genom litteraturstudier, som redovisas i avhandlingen *Ideal adults, deficient children: the discourse on the child in Western philosophy*, har den amerikanske utbildningsfilosofen Michael Burroughs visat att synen på barn som inte tillräckligt kompetenta har präglat den västerländska filosofin under lång tid, vilket också har påverkat synen på elever. Barnet eller eleven ses som en icke-vuxen som saknar den vuxnes kompetenser och i stället är en person i förändring och i behov av tillrättavising av vuxna för att själv kunna bli vuxen.

Per-Åke Rosvall ställer i slutet av sin avhandling, "... *det vore bättre om man kunde vara med och bestämma hur det skulle göras ...*" *En etnografisk studie om elevinflytande i gymnasieskolan*, en kritisk fråga till dagens utbildningssystem: vilken människa uppmuntrar utbildningen att eleven blir? Förväntas eleverna utvecklas till rationella, effektiva och reproducerade människor som inte ges möjligheter till aktivt deltagande och inflytande över undervisningsfrågor? Rosvall frågar sig vilken människosyn undervisning vilar på – är elever kompetenta att ha inflytande över sina liv eller är det vuxna som har den kompetensen? Detta visar på vikten av att reflektera över vilken syn på eleverna som finns i dagens skola och hur den påverkar undervisningen.

Den amerikanska forskaren Alison Cook-Sather beskriver i sin artikel *Student-faculty partnership in explorations of pedagogical practice: a threshold concept in academic development* att det kan ligga en kraft i att förändra lärar- och elevrollerna. Detta är dock ingen lätt process eftersom den utmanar traditioner om hur vi ser på lärare

och elever och hur undervisning bör genomföras. Därmed uppstår behovet av att de asymmetriska relationerna mellan läraren och eleverna förhandlas och förändras. Moira von Wright poängterar att en del menar att denna asymmetri tillhör det förgångna, och att det i dagens skola råder jämlikhet i relationen mellan lärare och elev. Det är att dra förhastade slutsatser, anser von Wright. Hon påtalar att det visserligen råder ett friare och öppnare samtalsklimat i dagens skolor än förr, och att elevernas rättigheter och inflytande har ökat väldigt mycket. Av resonemanget följer behovet av att lyfta fram och belysa förhållningssätt där lärares och elevers maktpositioner närmar sig varandra, utan att läraren för den skull abdikerar.

I avhandlingen *På tal om elevinflytande. Hur skolans praktik formas i pedagogers samtal*, argumenterar Mats Danell för att frågan om elevers inflytande inte enbart kan läggas hos den enskilda läraren, utan i stället bör förstås i relation till de institutionella förutsättningar som råder. Därför är det i sammanhanget viktigt att reflektera över vilka förutsättningar lärare har för att arbeta med skolans demokratiuppdrag. Ett exempel på ett förändringsarbete med fokus på just detta är skol- och kompetensutvecklingsprojektet *Med demokrati som grund* som redovisas i rapporten *Uppdrag demokrati. Ett kompetensutvecklingsprojekt inom Pajala kommuns skolor och förskolor*. Projektets forskare Eva Alerby och Ann Isaksson-Pelli sammanfattar projektets slutsatser och menar att de demokratiska processer som startas genom olika skolutvecklingsprojekt måste ges tid för att få möjlighet att utvecklas vidare. Om skolan ska lyckas med sitt uppdrag

att utveckla demokratisk kompetens hos barn och ungdomar, och i förlängningen även stärka demokratin i samhället i stort, måste värdegrunden *synas, kännas och levas* ute i skolorna. En viktig faktor för att uppnå detta är att resurser avsätts för att skolans personal ska ha tid för samtal och reflektion.

Att lärare ges förutsättningar för att arbeta med skolans värdegrundsfrågor som delaktighet och inflytande har betydelse för samspelet mellan eleverna och även mellan läraren och eleverna. I det följande avsnittet diskuteras forskning om relationella perspektiv som kan bidra till att skapa förutsättningar för elevers delaktighet i både beslutsfattande och aktiviteter i undervisningen.

Viktigt att bygga relationer

Det har visat sig att interaktionen mellan lärare och elever är central när det kommer till frågan om elever uppmuntras eller förhindras att vara delaktiga och ta ansvar för sin egen lärandeprocess. Lärarnas krav och förväntningar på eleverna påverkar elevernas bild av sig själva och därmed deras motivation att lära. Joanna Giota betonar i forskningsöversikten *Individualiserad undervisning i skolan* att forskning på ett övertygande sätt har visat att förväntningar verkligen har betydelse för elevers studieresultat. Där lärare har höga förväntningar på eleverna, ökar också deras aktivitet och följaktligen även deras delaktighet och det är i förlängningen positivt för deras studieresultat. För att genuint inflytande och delaktighet ska uppstå, och även att den pedagogiska situationen ska stödja elevernas hälsa och välbefinnande, är lärarnas bemötande av eleverna av avgörande betydelse.

I samband med detta lyfter Moira von Wright i *Initiativ och följsamhet i klassrummet* fram lärarnas förmåga att leda den pedagogiska situationen. Genom att kommunicera med eleverna och även leda den pedagogiska situationen styr läraren elevernas möjligheter till inflytande och delaktighet. Några olika aspekter på vad som sker när en lärare lyckas med att skapa delaktighet har framkommit i projektet. Det handlar om lärarnas sätt att svara på elevernas initiativ, deras förmåga att lyssna till och tolka elevernas frågor och respons, men även att ge lämpliga och begripliga instruktioner till eleverna. Det handlar också om lärarnas förmåga att skapa relationer till eleverna och deras flexibilitet och pedagogiska fingertoppskänsla, det vill säga att anpassa sig efter stundens krav och den nuvarande situationen.

Lärares relationella förhållningsätt till sina elever är något som även Jan Grannäs lyfter fram i sin avhandling. Utifrån elevernas egna erfarenheter betonas vikten av att skapa relationer mellan lärare och elever som grundar sig på rättvisa, intresse och omtänksamhet. Det är centralt för eleverna att känna sig sedda som unika personer och inte enbart som elever, men även att läraren är intresserad av dem. Jan Grannäs menar att ett sådant förhållningsätt ger möjligheter till möten som delvis utmanar invanda roller som lärare och elever har. Det kan ge möjligheter till inflytande och delaktighet.

Ytterligare forskning som framhåller det relationella perspektivet som grund för delaktighet presenteras i Ulrika Bergmarks och Catrine Kostenius forskning som presenteras i boken *Uppskattningens kraft – lärande, etik och hälsa*. Utifrån elevernas erfarenheter betonar de

vikten av att lärare möter elever som unika individer, visar omsorg, ser, hör och respekterar dem och inbjuder dem att vara delaktiga i undervisningen. För att skapa förutsättningar för att elever ska bli delaktiga handlar det bland annat om gemensam makt och gemensamt ansvar. Att utgå från elevernas erfarenheter när undervisning planeras och genomförs samt att de aktivt får vara med i beslutsprocesser som rör dem, är andra faktorer som eleverna framhåller som positivt för deras lärande och hälsa. Andra aspekter av delaktighet som författarna belyser är vikten av att värdesätta elevernas olika förmågor och kompetenser för att förstå deras perspektiv och kunna utgå från deras erfarenheter och behov i undervisningen.

Anneli Frelin betonar i boken *Lyhörda lärare – professionellt relationsbyggande i förskola och skola* att en viktig del av lärares profession är att bygga och underhålla undervisningsrelationer till eleverna. Lärarna i studien berättar att de vill visa tillit och känna förtroende för sina elever och att detta är något som inte alltid fanns från början när de mötte varandra, utan var något lärarna fick arbeta med på ett medvetet sätt för att uppnå. Det var också viktigt för lärarna att skapa medmänskliga relationer till eleverna: att se dem, att ställa rimliga krav, att visa att det är mänskligt att göra fel (gäller både lärare och elever) och att visa empati. Ytterligare aspekter som lärarna berättade om när det gällde deras relationsskapande var betydelsen av att arbeta med att stärka elevernas självbild eftersom lärarna ansåg att det är en bra grund för att lära i skolan. Anneli Frelins studie fokuserar på lärarnas roll i att skapa goda undervisningsrelationer och därför beskrivs elevernas roll endast indirekt.

Frelin påpekar dock att relationsskapande är en ömsesidig handling där både lärare och elever är aktiva parter, vilket hon också såg exempel på i sina studier.

Utifrån von Wrights, Grannäs, Bergmarks och Kostenius samt Frelins forskning kan sägas att om läraren intar ett relationellt perspektiv och ser en elev som ett subjekt och inte ett objekt, skapas möjligheter för elever att bli delaktiga och få inflytande över processer i skolan.

Klassrumsklimat, samtal och gemenskap

Ett klassrumsklimat som främjar elevers delaktighet kännetecknas av att det skapas en gemenskap som är tillåtande, så att alla elevers röster bli hörda. Det kan ske genom samtal och andra gemensamma aktiviteter i och utanför klassrummet. Råder det ett öppet samtalsklimat där olika åsikter respekteras och tillåts diskuteras har det stor inverkan på elevernas möjligheter att utveckla sin egen demokratiska kompetens. I Helene Elvstrands studie framkommer det att goda relationer i klassrummet och ett öppet klassrumsklimat ger möjligheter för eleverna att vara delaktiga och påverka undervisningen. Elvstrand betonar vikten av att i skolan skapa en gemenskap som en grund för delaktighet. I denna gemenskap ska elever få vara som de är, men ändå tydligt ingå i gruppen. Ett gott klassrumsklimat skapas genom att eleverna lär sig att göra sina röster hörda och argumentera för sin sak, men även att vara öppna för andras åsikter och på så sätt vidga sin referensram och att i enlighet med demokratiska principer acceptera majoritetsbeslut. I Elvstrands studie framkommer att lärarna i de deltagande skolorna iscensätter aktiviteter

som ska främja gemenskapen. En god gemenskap är alltså inget som kommer av sig självt, det krävs medvetet arbete för att skapa detta.

Frågor om lärande genom samtal, klassrumsklimat och elevernas delaktighet inom ramen för gymnasieskolans samhällsundervisning är något som Kent Larsson studerat och redogör för i sin avhandling *Samtal, klassrumsklimat och elevers delaktighet – överväganden kring en deliberativ didaktik*. I avhandlingen tar han avstamp i deliberativa samtal som han menar har god potential för elevers lärande. En deliberation är att ömsesidigt och nyanserat överväga olika alternativ och deliberativa samtal är samtal där olika värderingar, åsikter, uppfattningar, argument bryts mot varandra. Genom att använda deliberativa samtal på rätt sätt kan eleverna tillägna sig samtalsdemokratisk kompetens, något som är viktigt genom hela livet, menar Kent Larsson. Det är dock viktigt att påtala att samtalen måste ha både syfte och kunskapsinnehåll – det går inte att bara prata på. Helene Elvstrand har i sina klassrumsobservationer sett att lärarna ofta använde sig av det gemensamma samtalet i undervisningen som ett sätt att skapa gemenskap, men också för att ge möjligheter till delaktighet i och med att eleverna får ta upp ämnen som de själva vill diskutera som har anknytning till undervisningens ämne. Elvstrand noterade att alla elever inte alltid var med i samtalen. Det synliggör behovet av att medvetet arbeta med att alla elever ges möjligheter att göra sin röst hörd i klassrummet.

Tomas Englund menar att just deliberativa samtal har fått en central roll när det gäller arbetet med skolans värdegrund, vilket han skriver om i rapporten *Deliberativa*

samtal som värdegrund – historiska perspektiv och aktuella förutsättningar och i boken *Lärandets grunder: teorier och perspektiv*. Målet med samtalen är att individen självtar ställning i frågan, samtidigt som målet även är att komma fram till och enas om kollektiva värden och normer. Englund menar att det deliberativa samtalets möjliga kraft ligger i att det kan bidra till elevers meningskapande och kunskapsbildning inom olika skolämnen. Dock visar Kent Larssons forskning att när fokus ligger på klassrumsklimatet kan en del problematiska situationer dyka upp. Exempel på sådana situationer är när någon eller några elever förblir tysta och därmed inte ger uttryck för sina åsikter eller uppfattningar i frågan, men även i situationer där till exempel främlingsfientliga uppfattningar kommer till uttryck. I dessa exempel får läraren en viktig roll att skapa förutsättningar som bidrar till att alla elever gör sina röster hörda, men även när det handlar om att bemöta exempelvis främlingsfientliga åsikter.

En annan del av ett klassrumsklimat som främjar elevers delaktighet är vilka arbets- och redovisningsformer som används. Moira von Wright menar att fokuseringen på individuella utvecklingsplaner och elevers eget arbete verkar motverka elevers möjligheter till inflytande och delaktighet. Hon påpekar att eleverna ofta uppmanas att komma med initiativ, men vare sig den pedagogiska utformningen som den tar sig uttryck i dagens skola, eller skolan som institution, förmår att ta vara på dessa initiativ. Det innebär i praktiken att eleverna i stället fostras till följsamhet trots att både lärare och elever uppvisar stark vilja och lust till delaktighet. Det är själva

situationens villkor, både yttre och inre, som motarbetar detta. Moira von Wright menar att lärarna måste återfå greppet om pedagogiken, något som inte kan ske genom direktiv utan i stället kräver ett inre pedagogiskt arbete.

Lärare i Anneli Frelins studie som beskrivs i boken *Lyhörda lärare – professionellt relationsbyggande i förskola och skola* berättar att de vill bygga på det positiva som finns i en undervisningsgrupp genom att tillsammans skapa goda upplevelser mellan elever och lärare. Det kan handla om rutiner i klassrummet, exempelvis på morgonen, att de gör utflykter eller att de använder sig av kreativa arbetsformer. Lärarna menade att om elever och lärare har roligt tillsammans klarar de lättare framtida motgångar. Att sträva efter att skapa en miljö där olikheter accepteras och ses som en tillgång var också något som lärarna beskrev som centralt för att skapa en god undervisningsgemenskap. Slutligen visade lärarna prov på ett medvetet arbete med att lösa konflikter och att motverka kränkningar, eftersom dessa negativa handlingar försämrar klassrumsklimatet.

LITTERATURTIPS

Bergmark, U. & Kostenius, C. (2011). *Uppskattningskraft – lärande, etik och hälsa*. Lund: Studentlitteratur.

Englund, T. (2011). Lärande genom deliberativ kommunikation. I: Mikael Jensen, *Lärandets grunder: teorier och perspektiv* (ss. 203–222). Lund: Studentlitteratur.

von Wright, M. (2009). *Initiativ och följsamhet i klassrummet. En studie i de pedagogiska villkoren för elevers inflytande, delaktighet och välbefinnande*. Rapporter i pedagogik 15, Örebro: Örebro universitet.

Elevers inflytande i beslutsprocesser via klass- och elevråd

Elever har i enlighet med både skollagen och arbetsmiljölagen rätt till formellt demokratiskt inflytande genom elevråd och elevskyddsombud. Dessa elevrättigheter kan också rymma aspekter av att skolan ska ge eleverna en demokratisk fostran. Klass- och elevråd är exempel på hur man kan organisera den rätt till inflytande och samråd som skollagen ger eleverna rätt till. I detta kapitel presenteras forskning som beskriver hur elevers röster kan komma till uttryck via klass- och elevråd och vilka hinder som finns för att göra allas röster hörda.

Det finns flera studier som belyser elevers inflytande via klass- och elevråd och frivilliga aktivitetsgrupper. Det tydligaste budskapet är att det är en utmaning att få klass- och elevråd att fungera som forum för elever att få reellt inflytande. Forskarna presenterar några tänkbara orsaker till att klass- och elevråd inte fungerar, men det finns även exempel på situationer när elever haft reellt inflytande via klass- och elevråden.

Utmaningar med att få klass- och elevråd att fungera

Forskning visar på olika orsaker till att klass- och elevråd inte alltid fungerar. Några aspekter som nämns är hinder i organisationen, bristfälliga strukturer och rutiner för

elevinflytande i beslutsfattande och otydliga riktlinjer för vad elever kan påverka.

De utmaningar som identifierats och som nämns i olika forskningsstudier är bland annat att få *alla* elevers röster hörda, att få råden att behandla undervisningsfrågor och att råden tar upp frågor som anses vara viktiga för eleverna. Skolans dialog och samverkan med det omgivande samhället betonas också. Där skulle elevråden kunna fungera som en viktig länk. Men rådsverksamheten kan vara en långdragen process och eleverna ser inte alltid resultaten av de förändringar som de föreslagit.

Möjligheten att praktisera delaktighet genom klass- och elevråd verkar vara begränsad, det vill säga vad eleverna verkligen kan ha inflytande över och vem som är delaktig i besluten. Helene Elvstrand konstaterar i sin avhandling att delaktigheten skiljer sig markant åt elever emellan. Det beror bland annat på att elever inte själva tar en aktiv roll i att göra sina röster hörda, utan de sitter tysta medan andra pratar och ger förslag. Elvstrand menar att det är svårt att avgöra varför vissa elever inte tar möjligheten att göra sina röster hörda. I intervjuer med de tysta eleverna fann hon att de i alla fall inte kände sig "överkörda" av de mer aktiva eleverna, utan att de godtog att de mer pratsamma förde deras talan. Elever kan under en skoldag uppleva olika grader av delaktighet beroende på vilka lärare de möter. Lärarna i studien arbetade i olika utsträckning med att främja elevernas delaktighet. Elever kan ibland uppleva hög delaktighet när de får göra sina röster hörda, till exempel genom att ge förslag på någon förändring i klassrummet. Den reella delaktigheten kan dock snabbt minska

om elevernas förslag inte leder till någon konkret förändring, vilket kan resultera i att eleverna upplever att deras förslag inte tas på allvar.

Att få alla elevers röster hörda är något som även studerats och problematiserats i projektet *Mot medborgarrollen* där klassrådsdiskussioner i årskurs 5 och 9 studerats. Resultaten redovisas i Åsa Brummarks *Klassrådet som språkutvecklande och demokratifrämjande aktivitet eller arena för normkonflikt och maktkamp* och *Klassrådsmöten i ett genusperspektiv: Normkonflikt, positionering och alternativ skolkultur*. Forskningen visade att klassrådsdiskussioner i praktiken inte tycktes gynna elevinflytandet. Det framkom också att långt ifrån alla elever i de studerade klassråden i årskurs 7–9 deltog aktivt i diskussionerna. Ungefär 20–30 procent av eleverna deltog inte och av dessa var det framför allt flickorna som var tysta, medan det bland de icke aktiva pojkarna fanns de som höll på med olika former av kontraproduktiva projekt i klassrummets utkant. I observationerna av elevråden och diskussionerna där framkom att även om eleverna som individer hade förmågan att delta aktivt i elevråden så saknades ofta viljan, motivationen och modet att yttra sig inför hela klassen. Detsamma gällde viljan att ställa upp som elevrådsrepresentant. Liknande resultat framkom även i Jan Grannäs avhandlingsstudie, där han studerat den svenska skolans demokratiuppdrag vid tre skolor utifrån ett elevperspektiv. Eleverna har i intervjuer berättat om sina erfarenheter av bland annat klass- och elevråd. Några erfarenheter var att de ansåg att klassråden inte alltid fungerade eftersom några få elever tog alltför stor plats och att andra inte gjorde sin röst hörd.

I anslutning till resultaten från de ovan refererade studierna är det viktigt att framhålla att *alla* elever ska ges möjlighet till delaktighet och inflytande. Lärarna i Helene Elvstrands studie visar medvetenhet om att alla elevers röster inte blir hörda och de använder framför allt två sätt för att öka dessa elevers delaktighet. De erbjuder alternativa grupperingar, det vill säga att de tysta eleverna får göra sin röst hörd i mindre grupper och att elever ges möjligheter att säga sin mening inte bara i ett samtal i klassrummet, utan också genom en låda där de får lämna förslag till förändringar, att omröstningar i klassrummet sker med slutna ögon, att eleverna uppmuntras till att skriva brev till läraren eller samtala enskilt. När det handlar om formellt inflytande via klass- och elevråd såg Elvstrand att de elever som känner att de tillhör en gemenskap i skolan också har större möjligheter att göra sin röst hörd. Det är alltså viktigt med social delaktighet, att eleverna ingår i ett sammanhang, för att de ska ta chansen och göra sin röst hörd.

Frånvaron av undervisningsfrågor och för eleverna viktiga frågor är något som forskarna Maria Rönnlund och Åsa Brumark båda har sett i sina studier. Rönnlund har undersökt elev- och klassråd samt aktivitetsgrupper i sin avhandling. Hon såg att fokus för klass- och elevråd ligger på klassinterns frågor och skolmiljön i allmänhet, medan frågor om undervisningen har en betydligt mer underordnad roll, vilket är tvärtemot vad eleverna själva önskar. Eleverna uppgav i enkäter att de vill påverka just undervisningen. Även Åsa Brumark menar i artikeln *Den formella skoldemokratins roll för medborgarfostran och elevinflytande* att fokus i klassrådsdiskussionerna framför

allt ligger på klassinternna frågor och inte på frågor som handlar om själva undervisningen. Trots att skolans aktörer består av såväl elever som vuxna saknar eleverna de befogenheter som skulle kunna hjälpa dem att aktivt bidra med lösningar på till exempel elevrelaterade problem – de saknar med andra ord reellt inflytande över sin arbetssituation. I sin studie av klassråden fann Brumark att eleverna inte tyckte de frågor som kom upp var särskilt viktiga. Elever uppmuntras ofta att komma med synpunkter på skolans verksamhet, men när det handlar om frågor som rör såväl planering och genomförande av undervisning som skolgemensamma problem har de i allmänhet ingen beslutanderätt. Hon påpekar också att eleverna inte erkänns som jämbördiga parter när det kommer till diskussioner och beslut i frågor som berör elevernas skolverksamhet.

Att rådsverksamheten kan vara en långdragen process är något som framkommit i studien *Elevinflytande i spänningsfältet mellan skolans kunskapsuppdrag och demokratiska uppdrag* av Linda Eriksson och Göran Bostedt. Eleverna kan ha lämnat skolan när deras förslag genomförs och därför upplever de kanske att deras förslag inte leder till förändring. En demokratisk process tar tid, vilket gör att eleverna misströstar och ser att deras möjligheter att påverka beslut är begränsad. Lärarna i studien menar att det då är viktigt att samtala med eleverna om varför en demokratisk process ser ut som den gör och att det kan ta tid innan man ser resultat.

I och med resultaten som framkommit i Brumarks studie ifrågasätter hon klassrådets roll och funktion. Det hon framför allt ifrågasätter är både klassrådets funktion

som rekryteringsgrund till elevrådet och dess grund för elevernas utveckling av demokratisk kompetens och medborgarskap. Klassråden kan vara grunden för skolans demokratiarbete genom att fungera som en inkluderande plantskola där samtliga elever (i alla fall teoretiskt) blir sedda och får möjlighet att göra sin röst hörd. Brumark menar emellertid att det mesta tyder på att diskussionerna inom klassråden snarare fungerar exkluderande. I stället för att kompensera för social segregation och ojämn fördelning av kulturellt kapital, vilket är ett av målen med skolans medborgarfostran, tycks klassrådets diskussioner ytterligare spä på dessa skillnader och ojämlikheter.

Att undervisningsfrågor kommer i skymundan i klass- och elevråd är något som Maria Rönnlund i sin avhandling relaterar till organisatoriska och institutionella faktorer. Detta är något som också Skolverket lyfter fram i rapporten *Med demokrati som uppdrag. En temabild om värdegrunden*. Problematiken med bristande engagemang bland eleverna för dessa frågor bottenar i att många grundskole- och gymnasieelever hyser misstro mot skolan som institution och organisation när det gäller de formella insatserna för demokrati. Rönnlund menar också att ett högstadiums organisation med ämnesindelning, ämneslärare och de få tillfällen som elever träffar sina mentorer eller liknande och samtalar kring olika ämnen, kan förhindra att undervisningsfrågor diskuteras på en mera övergripande nivå. Andra orsaker är hur elevers åsikter omhändertas i skolans organisation. Maria Rönnlund har sett att elevers tankar och åsikter tenderar att fastna hos enskilda

lärare. Sammantaget bidrar detta till att elevers vilja att engagera sig i elev- och klassråd minskar.

Ytterligare aspekter som försvårar elevers möjligheter till deltagande och inflytande genom klass- och elevråd är den otydliga regleringen av elevers inflytande – vilka frågor de kan påverka i skolan. Maria Rönnlund menar att i de undersökta skolorna diskuterades det i liten utsträckning inom vilka områden som eleverna kan förvänta sig att ha inflytande. Detta medför att elever och lärare kan ha olika uppfattningar om vad elever kan ha inflytande över och eleverna är inte alltid medvetna om hur beslutsprocesser sker i skolan och vilken roll de har i dessa processer. I detta sammanhang är det dock viktigt att notera att eleverna i studien gav förslag för ökat engagemang. De efterfrågar mera flexibla lösningar där tillfälliga grupperingar arbetar mot specifika mål, och där eleverna får vara delaktiga i att formulera målen.

Ellen Almgren påtalar i sin avhandling *Att fostra demokrater*, att det finns en risk att elevers direkta inflytande över skolans verksamhet, till exempel över läromedel, schema och skolmat, blir alltför lättflyktigt, och att de beslut som fattas kommer att påverka de elever som kommer efter dem. Om så är fallet försvinner ansvarsdimensionen – de elever som var med och fattade beslut kan inte ställas till svars. Almgren menar att om ansvarsdimensionen saknas verkar det som att elevers deltagande och inflytande i skolans verksamhet inte fungerar som en särskilt bra fostran i demokrati. Ellen Almgren lyfter problematiken med att skolans styrdokument kräver att elever ska ha inflytande och delaktighet i skolan men att skolan inte får några medel för detta.

Trots denna något negativa bild av klass- och elevråd som målas upp i forskningen ovan, slår Åsa Brumark fast i artikeln *Den formella skoldemokratins roll för medborgarfostran och elevinflytande* att den svenska skolans ambition att förverkliga elevdemokrati inte kan ske enbart inom ramarna för enskilda klasser eller skolor. För att utveckla och utvidga demokratin i skolan, menar hon att diskussioner måste föras på ett skolövergripande plan, med fokus på frågor av samhällsrelevans. Framför allt måste skolans kontakt med samhället i stort öka, vilket rent konkret kan innebära att både lokala och globala frågor av politisk karaktär lyfts in i skolans verksamhet. Det innebär i sin tur att eleverna som kollektiv ges möjligheter och förutsättningar att faktiskt agera. Skolan och det omgivande samhället måste med andra ord ha fortlöpande dialoger. Här skulle elevrådet kunna fungera som en länk mellan skolan och det övriga samhället. Detta är dock inget som i sig är oproblematiskt, utan om elevrådets roll stärks och kopplas till reella samhällsfrågor krävs en organisatorisk strävan där plats ges för den representativa demokratin.

När elevdelaktighet via klass- och elevråd fungerar

Den refererade forskningen har visat att det finns en hel del utmaningar att arbeta vidare med för att öka elevers inflytande och deltagande i skolans vardag. Det finns även forskning som visar exempel på när elever har haft reellt inflytande i beslutsfattande. De exemplen beskriver bland annat situationer där det funnits strukturer för elevers inflytande, men även att flexibla grupperingar kan

skapar engagemang och elevdelaktighet och att föräldrars engagemang i skolan kan bidra till elevers möjligheter att få inflytande och vara delaktiga. Där strukturerna för inflytande och elevdelaktighet finns ges möjligheter till reellt inflytande i skolfrågor. Eleverna lär sig på ett konkret sätt hur demokratiskt beslutsfattande fungerar och det har de nytta av både i skolfrågor nu, och i ett eventuellt framtida engagemang till exempel i föreningar av olika slag. De elever som Jan Grannäs intervjuat i sin avhandlingsstudie ansåg att det var positivt för dem att delta i klass- och elevråd eftersom de fungerade som ett forum för att ta upp aktuella frågor i klassen och i skolan. Områden som eleverna varit med och påverkat är vilken mat som ska serveras i matsalen, vilket till exempel medförde att det vegetariska utbudet utökades. Eleverna har också medverkat till att utbudet i cafeteria modifierats. Grannäs fann även att i de fall där elevdelaktighet och inflytande fungerade, var elevernas föräldrar aktiva och engagerade i skolfrågor. De deltog vid skolmöten och stödde sina barns perspektiv.

De senaste åren har andelen elever som organiserar sig i elevkårer ökat, enligt elevorganisationerna. Det var en vanligare form av inflytande och delaktighet för elever under till exempel 1980-talet. Elevkårer bygger på frivilligt medlemskap i en förening upprättad på elevernas initiativ, fristående från skolledningen. Här blir frågan om att utöva inflytande på egna villkor en central drivkraft och medlemmarna engagerar sig i de frågor som de själva har kommit fram till är viktiga. Detta kan jämföras med elevråd som en form av inflytande där initiativet vanligtvis kommer från skolledningen, rektorn leder

möten och representanter ofta tas fram ur varje klass. Den ideella organisationen Sveriges Elevkårer skiljer på klassrumssituationen och skolsituationen när det gäller elevinflytande och driver inte frågan om elevers inflytande och delaktighet över själva undervisningen.

Att det bildats flexibla grupperingar som arbetar med olika frågor som eleverna har stort inflytande över är ett annat exempel på reellt elevinflytande. Maria Rönnlund beskriver i sin avhandling att elevdelaktighet kan uppnås genom att elever engagerar sig i frivilliga påverkansgrupper och aktionsgrupper, som till exempel miljö- eller jämställdhetsgrupper. Hon menar att eleverna visar stort engagemang när de arbetar i dessa grupper och de fungerar även som en viktig del i elevernas identitetsskapande. Att starta eller gå med i en aktionsgrupp innebär ett sätt att positionera sig i skolan som politiskt aktiv. Eleverna uttryckte att det var positivt att arbeta i aktionsgrupperna eftersom de fick synliga resultat av sitt arbete och att de fick möjligheter att utveckla sin demokratiska kompetens, särskilt kommunikations- och ledarskapskompetenser. Andra positiva erfarenheter var att arbetet ledde till ökade kunskaper om maktstrukturer och stärkte viljan till framtida inflytande i andra skolfrågor. I Rönnlunds avhandling framträder det tydligare positiva aspekter av delaktighet och inflytande för de elever som engagerade sig i de frivilliga påverkansgrupperna än de elever som var aktiva i elevrådet. Orsaker till detta kan vara hur grupperna skapats, hur eleverna rekryterats och deras arbetsformer, där självbestämmande har en stor betydelse. I de båda påverkansgrupperna som Rönnlund undersökte ingick både pojkar och flickor,

men en majoritet av deltagarna var flickor. Detta resultat ses som ett exempel på hur normativt tänkande präglar flickors och pojkars engagemang i skolan. Att det finns ett stort antal elever som inte deltar i inflytandeprocesser ser Maria Rönnlund som ett problem, eftersom de missar en viktig del i sin utbildning. Fler elevgrupper behöver därför involveras i inflytandeprocesser.

Som beskrivits ovan i detta avsnitt finns både hinder och möjligheter för elever att påverka beslut i sin skola genom att arbeta i olika gruppkonstellationer. Nästa kapitel belyser elevers deltagande i undervisningen.

LITTERATURTIPS

Brumark, Å. (2010). Den formella skoldemokratis roll för medborgarfostran och elevinflytande. *Utbildning & Demokrati*, 19(2), 77–96.

Grannäs, J. (2011). *Framtidens demokratiska medborgare. Om ungdomar, medborgarskap och demokratifostran i svensk skola*. Doktorsavhandling. Uppsala: Uppsala universitet.

Rönnlund, M. (2011). *Demokrati och deltagande. Elevinflytande i grundskolans årskurs 7–9 ur ett könsperspektiv*. Doktorsavhandling, Umeå universitet.

Elevaktiv undervisning

Det finns tydliga direktiv att skolan ska verka för grundläggande demokratiska värderingar, och med detta följer elevers deltagande och inflytande i undervisningen. Skolverket ger i *Allmänna råd för planering och genomförande av undervisningen* råd om hur lärare bör lägga upp sitt arbete, utifrån läroplanen. För att elevers delaktighet och inflytande ska bli en realitet i skolan, betonar råden att lärare i sin undervisning bör utgå från elevernas intressen, erfarenheter och tankar om det som bearbetas i undervisningen. Planeringen utgår från kursplanernas syfte och centrala innehåll och vilka förmågor som eleverna ska ges förutsättningar att utveckla, men bör knyta an på ett tydligt sätt till elevernas egna erfarenheter. Lärare ska enligt läroplanen ansvara för att ”... alla elever får ett reellt inflytande på arbetssätt, arbetsformer och undervisningens innehåll samt se till att detta inflytande ökar med stigande ålder och mognad” och ”Genom att delta i planering och utvärdering av den dagliga undervisningen och få välja kurser, ämnen, teman och aktiviteter, kan eleverna utveckla sin förmåga att utöva inflytande och ta ansvar”. I *Allmänna råd för planering och genomförande av undervisningen* betonas också att elever kan ha en aktiv roll i bedömningen av kunskaper. Om eleverna är delaktiga i bedömningen ger det förutsättningar för att de ska ta ett större ansvar för sina studier och att de

utvecklar en förtrogenhet med vad som bedöms och det är positivt för deras lärande.

I det följande belyses hur elever kan vara delaktiga i undervisningen genom att de har en aktiv roll i planeringen och att de får använda elevaktiva arbetsätt, men även vilka utmaningar som finns med att inbjuda eleverna till att vara delaktiga i undervisningen.

Trots att skolans demokratifostran är det mest centrala i läroplanens värdegrund menar Ann S. Pihlgren i boken *Demokratiska arbetsformer – värdegrundsarbete i skolan*, att elevers delaktighet och inflytande i praktiken inte är speciellt utbrett i svenska skolor. Denna slutsats är något som bör reflekteras kring, allt för att få en mer nyanserad bild av skolans arbete med delaktighet. Vi har utifrån våra egna erfarenheter som lärare och skolutvecklare sett att det finns många exempel på hur lärare och elever arbetar med delaktighet i undervisningen, genom exempelvis gemensam planering av undervisning, elevaktiva arbetsformer och att eleverna har en aktiv roll i bedömning. Dessutom finns det dokumentation av lärare som själva beskriver sitt arbete med delaktighet och inflytande i undervisningen, vilket kommer att beskrivas senare i översikten. Vi kan dock bekräfta Pihlgrens bild av att positiva aspekter av delaktighet och inflytande i undervisning inte finns belyst i så stor utsträckning i forskningen. Den forskning som finns diskuterar oftast problem och hinder med delaktighet i undervisningen. Det gör det angeläget att reflektera över vad som krävs för att övervinna utmaningarna så att läroplanens tydliga mål att elever ska få vara delaktiga och ha reellt inflytande över sin undervisning och skolgång nås.

Utmaningar med att göra elever delaktiga i undervisningen

När det handlar om elevers delaktighet i och inflytande på sin egen undervisning är det ett par aspekter som bör lyftas fram. Den ena är vilka möjligheter eleverna har att faktiskt vara med och påverka skolans verksamhet. Den andra är huruvida eleverna tar de möjligheter som ges för att aktivt delta i undervisningen och ha inflytande över det egna lärandet. I boken *Ansvar – hur lätt är det?* diskuterar och redogör Marianne Dovemark för delaktighet utifrån aspekten valfrihet. Hon menar att elevers inflytande många gånger sträcker sig till *när, var* och *hur mycket*. Det är alltså fortfarande någon annan (läs läraren) som talar om för eleverna vad som är rätt och fel och vad som är viktigt. Ifall eleverna är delaktiga och har inflytande beror till stor del på vilka arbetsformer som råder vid den aktuella skolan.

Per-Åke Rosvall har i sin avhandling ”...*det vore bättre om man kunde vara med och bestämma hur det skulle göras...*” studerat elevers inflytande över undervisningens innehåll och form i två gymnasieklasser vid samhällsvetenskapliga programmet och fordonsprogrammet. Resultatet visar att det finns få tillfällen inom de båda programmen som eleverna tar chansen att påverka undervisningens innehåll och form, trots att de i förekommande fall uttryckte missnöje med undervisningen. Rosvall diskuterar möjliga förklaringar till att eleverna inte gjorde sin röst hörd. Eleverna berättade i intervjuer att de var rädda för att kallas ”pluggis” om de gav förslag på förbättringar och de uttryckte också att de inte kände varandra i lika hög grad på gymnasiet som på

högstadiet och det hämmade deras initiativ att vara delaktiga och påverka undervisningen. En annan orsak som Rosvall diskuterar är att undervisningen i de undersökta klasserna tenderade att vara fokuserad på framtida inflytande, vilket kan ha en negativ effekt på elevers delaktighet och inflytande i ett här-och-nu-perspektiv. Resultaten visade också att det saknades en formell organisation för att främja inflytande. Den vanligaste vägen för att utöva inflytande och att vara delaktig i undervisningens utformning var elevernas individuella kontakter med läraren. Per-Åke Rosvall menar att hur själva undervisningen är organiserad kan förhindra elevers möjligheter till delaktighet och inflytande. Han noterade i de undersökta klasserna ett fokus på faktafrågor och färdighetsträning med färre möjligheter till kritisk granskning, reflektion och analys, vilket behövs för att kunna bli delaktig och få inflytande.

I avhandlingen *Elevers möjligheter att ta ansvar för sitt lärande i matematik. En skolstudie i postmodern tid* belyser och diskuterar Lili-Anne Kling Sackerud skolans uppdrag att skapa förutsättningar för elevernas möjligheter och förmågor att själva ta ansvar och vara delaktiga i skolans verksamhet. Kling Sackerud studerade bland annat hur elever, lärare och rektorer uttrycker och realiserar frågan om ansvar för lärande, både generellt och mer specifikt angående lärandet i matematik. När det gäller elevernas inflytande återfinns detta i olika grader i de klasser som studeras, även om elevinflytandet är tydligast i de tidigare årskurserna för att därefter avta. Det inflytande som eleverna har över undervisningssituationerna rör främst i vilken takt och i vilken ordning

som de ska genomföra olika arbetsuppgifter, men också att de själva kan välja på vilket sätt de ska arbeta med uppgifterna. Matematikundervisningen styrs emellertid framför allt av läroboken och lärarens roll blir att hjälpa eleven framåt genom uppgifterna i boken. Lili-Anne Kling Sackerud menar dock att det har skett en förändring i skolans verksamhet, eftersom det tidigare fokuserades på gemensamma och kollektiva upplevelser, medan dagens undervisning mer har fokus på det egna arbetet – de individuella arbetsformerna. En av skolans utmaningar enligt Kling Sackerud är hur matematikundervisningen kan minska sitt läromedelsberoende och i stället stärka lärarens didaktiska roll och uppdrag, men även hur lärares erfarenhetsutbyte inom och mellan årskurser ska kunna möjliggöras. Att undervisningen tenderar att ha ett alltför stort individuellt fokus är inte specifikt för matematikämnet utan är något som gäller fler ämnen i skolan. Detta framhåller även Joanna Giota i sin forskningsöversikt när hon betonar att individuella arbetsformer har fått en framträdande roll de senaste åren.

Det finns en hel del begränsande faktorer för elevers delaktighet och inflytande i undervisningen. Det framkommer bland annat i Maria Rönnlunds avhandlingsstudie att kunskapsmål och betygskriterier kan vara begränsande eftersom de är starkt styrande av ämnesinnehållet, vilket gör att eleverna ges få möjligheter till att förhandla om vad undervisningen ska innehålla och omfatta. Bestämmelser och beslut på kommunal nivå kan också begränsa och det visade sig tydligt i elevråden när exempelvis skolmaten diskuterades. Till exempel kan det handla om att eleverna vill ha ekologisk skolmat, men

kommunens upphandling ger inte utrymme för detta. Att lärare inte tog sitt ansvar för att föra frågor vidare eller att de motsatte sig elevers förslag upplevdes också som hindrande för elevers delaktighet och inflytande.

Exempel på elevers delaktighet i undervisningen

I detta avsnitt redovisas konkreta exempel på hur lärare och elever har arbetat med elevdelaktighet och inflytande inom olika ämnen i skolan, och genom olika arbetsformer. De exempel som lyfts fram och diskuteras är resultaten av olika forskningsstudier, men även dokumenterade utvecklingsarbeten som tar sin utgångspunkt i lärares erfarenheter. Exempelen handlar om att låta elever vara med i hela processen när undervisning planeras, genomförs och utvärderas.

Elevaktiva arbetssätt

Det finns en del exempel på olika arbetssätt som främjar elevdelaktighet och inflytande. Ann S. Pihlgren beskriver i boken *Demokratiska arbetsformer – värdegrundsarbete i skolan*, olika former av elevaktiva arbetssätt, till exempel i samband med planering av undervisningen, vid ämnesövergripande tematiska arbeten och elevledda utvecklingssamtal. Pihlgren menar att för att elevaktiva arbetssätt ska fungera, krävs att läraren, precis som vid allt annat arbete i skolan, är eftertänksam och gör professionella överväganden. Detta kan rent konkret innebära att läraren planerar sina lektioner så att eleverna ges förutsättningar till egna funderingar och reflektioner i de problemställningar som behandlas i undervisningen.

Resultaten i Linda Erikssons och Göran Bostedts studie *Elevinflytande i spänningsfältet mellan skolans kunskapsuppdrag och demokratiska uppdrag* har visat på betydelsen av att undervisning utgår från elevernas frågor, intressen och erfarenheter. Det är viktigt att lärare är medvetna om detta och på ett konkret sätt skapar strategier för en elevcentrerad undervisning, antingen genom att försöka upptäcka elevernas erfarenheter eller att aktivt locka fram elevernas erfarenheter genom att fråga dem. Deras erfarenheter kopplas sedan till kursplanernas centrala innehåll. Skolpersonal som ingick i studien framhåller att problembaserade arbetssätt och ämnesövergripande arbete engagerade eleverna eftersom sättet att arbeta tydligt kunde knytas till elevernas erfarenheter och intressen och att det upplevdes motivationshöjande för eleverna. Studien poängterar också att elevens inflytande kan stärkas genom att de ges möjligheter till att se lärandeprocessen som en helhet och att sätta in kunskaperna i ett sammanhang. Det kan bland annat innebära samarbete med det närliggande samhället. Om skolarbetet upplevs meningsfullt för eleverna motiverar det eleverna i deras lärande. Samverkan med samhället kan till exempel bestå av att hitta verkliga mottagare för elevarbeten. Redovisningar av temaarbeten kan göras inför publik, som föräldrar eller andra elever.

Eriksson och Bostedt betonar också i studien att delaktighet i form av elevaktivitet kan uppnås genom att elever får valmöjligheter i undervisningen. Valen kan bestå av att eleverna får bestämma vad de vill göra för att uppnå målen eller att de kan avgöra i vilken takt de ska göra förutbestämda uppgifter. Lärarna menade att det är

centralt för elever att träna förmågan att välja eftersom det är en del av deras utveckling av självständighet, ansvarstagande och beslutsfattande. Men det finns begränsningar för valfriheten, berättar lärarna. Eftersom många aktiviteter görs i grupp kan eleverna inte alltid få välja fritt det som passar dem som individer. Lärarna menar att yngre elever får färre valmöjligheter än äldre, eftersom de yngre eleverna inte har lika stor kunskap och erfarenhet för att göra val på samma sätt som de äldre eleverna.

Skolverket hade under slutet av 1990-talet ett utvecklingsområde, *Elevers inflytande och arbetet i skolan*, där 41 skolor fördelade över hela Sverige deltog. Erfarenheterna av arbetet presenterades i *Inflytandets villkor. En rapport om 41 skolors arbete med elevinflytande*. Erfarenheter från skolorna pekar på att elevinflytande främjar elevernas eget ansvar och lusten att lära. Centralt i detta arbete är att skolorna arbetade med elevaktiva arbetssätt som sätter eleverna i centrum, de involverade eleverna i planeringen av undervisningen och i bedömningen. Det var också viktigt att samtala med eleverna om vilka mål de ska uppnå så att de förstår dem, vilket underlättar för eleverna att tillsammans med sina lärare hitta vägar för att också nå målen. I de olika skolorna fördes diskussioner om vad eleverna skulle ha inflytande över. I rapporten ges exempel på att elever får välja var de vill arbeta, vilken uppgift de vill arbeta med och i vilken ordning de ska arbeta med olika uppgifter. För att undvika alltför stort fokus på individuella uppgifter valde många skolor att använda sig av gemensamt temaarbete. I ett sådant arbete har lärarna ofta bestämt temat och lärandemål och sedan får eleverna ha inflytande över planering

och genomförande på så sätt att de får bestämma vilka arbets- och redovisningsformer de vill använda, vilka klasskompisar de vill arbeta tillsammans med och slutligen hur temaarbetet ska utvärderas. När skolorna inte arbetade med temaarbeten var det vanligt att undervisningen präglades av elevaktiva arbetssätt som tog sin utgångspunkt i elevernas egna frågor och intressen. För lärarna kunde detta innebära att balansera mellan å ena sidan elevers frågor och intressen och å andra sidan kursplanens mål. De elevaktiva arbetssätten kunde handla om kreativt och utforskande arbete, rollspel och verklighetsförankrade uppgifter som genomförs inom och utanför skolan.

Flipped Classroom utmanar synen på lärande

Flipped Classroom är ett arbetssätt som introducerats i skolor både nationellt och internationellt. Daniel Barker beskriver i boken *Flipped Classroom – det omvända arbetssättet* från 2013 sitt eget arbete med arbetssättet i sin undervisning vid en gymnasieskola. Han menar att det inte finns någon tydlig definition av begreppet *Flipped Classroom*, men att det centrala är att eleverna förbereder sig inför lektionerna med att exempelvis ta del av lärares inspelade genomgångar och sedan vid lektionen tillsammans med läraren bearbeta innehållet i lärarens genomgångar. Normalt sett brukar läraren gå igenom något i klassrummet och sedan får eleverna i läxa att bearbeta detta hemma utan hjälp av lärare, men i bästa fall med stöd av en förälder. Det omvända arbetssättet betyder att genomgången och elevernas hemarbete byter plats. *Flipped Classroom* ger möjlighet för eleverna att ta del

av lärarens inspelade genomgångar så många gånger de vill och sedan bearbeta det aktuella stoffet tillsammans med läraren i klassrummet. Daniel Barker beskriver att arbetssättet sätter elevernas lärande i centrum och att eleverna blir mer delaktiga i sitt lärande och läraren och eleverna får delvis nya roller. Läraren får nu rollen att på ett tydligt sätt stödja eleverna att själva skaffa ny kunskap och eleven förväntas vara aktiv i sitt lärande. Det finns också en rättvisaspekt på detta arbetssätt och det är att alla elever får samma chans att bearbeta kunskaper på lektionstid. I traditionell undervisning kan eleverna ta del av lärarens undervisning i klassrummet, men när informationen ska bearbetas hemma kanske det inte finns någon där som kan stötta det arbetet och då finns risken att alla elever inte får det stöd de behöver för att utvecklas.

Daniel Barker har också upplevt en del utmaningar med det nya arbetssättet och det är att det till en början kan vara tidskrävande eftersom genomgångar ska spelas in och att det kan innebära att man måste lära sig nya program för att göra inspelningar. Sedan kanske inte alla elever ser på de inspelningar som ligger till grund för lektionen, vilket gör att de får problem att hänga med på lektionerna. Det blir då viktigt att tillsammans med eleverna hitta vägar för att de ska kunna förbereda sig innan lektionen. Sammantaget kan dock sägas att arbetssättet *Flipped Classroom* kan utmana hur vi ser på lärande och vara ett sätt för att öka elevers delaktighet i undervisningen.

Elevledda utvecklingssamtal och bedömning

Ett annat sätt att arbeta för att stärka elevers delaktighet är att låta eleverna själva leda utvecklingssamtal. Utvecklingssamtal kritiserar ibland för att vara odemokratiska, detta eftersom läraren är den som traditionellt sett har styrt samtalen, både vad som ska tas upp och hur samtalet ska genomföras. Konsekvensen har blivit att eleverna inte getts så stort inflytande över samtalen och att de inte alltid känt sig delaktiga i samtal som rör deras eget lärande. Under senare tid har dock en förändring skett. På många skolor runtom i Sverige har elevledda utvecklingssamtal börjat praktiseras. Michael Tholander har i sin forskning undersökt hur elevledda utvecklingssamtal fungerar i praktiken. Han beskriver i artikeln *Student-led conferencing as democratic practice* olika argument för att använda elevledda utvecklingssamtal i skolan. Det demokratiska argumentet handlar om att göra eleverna mera delaktiga i samtalen och därmed utjämna maktobalans mellan elever och lärare. Det pedagogiska argumentet är att elevers lärande förbättras om de är delaktiga i samtalen, både att samla underlag inför samtalet (inklusive självvärdering) och att de är aktiva under själva samtalet. Sedan påpekar Michael Tholander att det finns ett administrativt argument till elevledda utvecklingssamtal, vilket inte är lika betonat i tidigare forskning inom området. Det argumentet säger att elevledda utvecklingssamtal är ett sätt att effektivisera verksamheten för läraren, eftersom eleven själv utför självvärderingen och är med och samlar underlag till samtalet.

Ann S. Pihlgren beskriver i sin rapport *Elevledda utvecklingssamtal. Effekter efter fem och tio år* hur ett

arbete med elevledda utvecklingssamtal kan läggas upp. Arbetet omfattar ca 1–2 skolveckor där eleverna genomför självvärderingar i varje ämne, samtalar med läraren om resultaten av självvärderingen och vilka delmål som eleverna har ställt upp för att nå kursplanens mål samt vad som ska göras för att stödja måluppfyllelsen. Eleven och läraren bestämmer sedan vilka elevarbeten som ska visas vid samtalet med vårdnadshavaren. Dessa arbeten ska på ett tydligt sätt visa elevens utveckling. För att förbereda eleven för samtalet övas samtalet i ett rollspel där en kamrat får agera vårdnadshavare.

När detta är gjort leder varje elev sitt eget utvecklingssamtal där lärare och förälder också är närvarande, utifrån en bestämd dagordning:

1. Skriftliga omdömen från lärare går igenom inklusive förslag till utvecklingsmål
2. Elevarbeten visas och beskrivs
3. Specifika utvecklingsmål bestäms
4. Mötet avslutas med en utvärdering av samtalet.

Pihlgren menar att läraren fungerar som stöd, men sällan deltar aktivt under punkterna 1–2 och 4, utan det är eleven som leder samtalet med vårdnadshavaren. Vid punkt 3 av samtalet deltar läraren alltid aktivt eftersom det enligt skollagen är när målsättningarna formuleras som läraren ska delta (om läraren inte deltar under hela samtalet). Detta innebär att det kan pågå ett par parallella elevledda samtal som läraren går emellan.

När Pihlgren genom gruppintervjuer och enkäter undersökte elevers, lärares, vårdnadshavares och rektors

erfarenheter av elevledda utvecklingssamtal fann hon att de ansåg att eleverna fick en fördjupad förståelse av sitt eget lärande och vilka steg som måste tas för att vidare utveckling ska ske. Genom de elevledda samtalen blev det en jämnare maktfördelning mellan lärare och elever, eftersom eleverna har en aktiv roll i jämförelse med traditionella lärarledda utvecklingssamtal. Elever och vårdnadshavare fick också genom samtalen en delvis annan roll gentemot varandra – från ett barn som ska uppfostras av en ansvarig vårdnadshavare till en person som är expert på sitt eget lärande och visar sina kompetenser för vårdnadshavaren som i sin tur blir en samtalspartner. Vårdnadshavarnas förståelse för skolans verksamhet och sina barns lärande förstärktes också. Elever, lärare, vårdnadshavare och skolledning betonade att elevernas inflytande ökade i och med de elevledda samtalen. Lärarna menar att de elevledda samtalen medför att fokus läggs på elevers lärande under hela året och att innehållet i samtalen ligger till grund för fortsatt planering av klassens arbete, vilket också bekräftades av eleverna.

Michael Tholander har i sin studie undersökt åtta elevledda utvecklingssamtal som spelades in på video och sedan analyserades. Han fann i likhet med Pihlgren att de elevledda samtalen medförde att eleverna blev verkliga deltagare i sitt eget samtal. Eleverna var synliga aktörer under samtalet i och med att de själva varit med och producerat underlaget för samtalet i form av sin självvärdering. Genom att eleverna berättade om självvärderingen fick de mer talutrymme än i lärarledda utvecklingssamtal. Tholander beskriver också att eleverna var uppriktiga när de talade om sina problem, vilket inte alltid är fallet i

lärarledda utvecklingssamtal där läraren ibland använder sig av luddiga omformuleringar av elevproblem. Denna uppriktighet kan skapa potential för att synliggöra elevens möjligheter till utveckling. I och med att alla i samtalen blir medvetna om vilka problem eleven har så kan åtgärder sättas in. Ett öppet samtalsklimat mellan hem och skola skapas också.

Det finns också en del hinder och utmaningar med elevledda utvecklingssamtal. Lärarna i Pihlgrens studie ansåg att det till en början är mera tidskrävande i och med att samtalen ska förberedas tillsammans med eleverna. För att samtalen ska bli framgångsrika är det viktigt att lärarna förstår de didaktiska idéer som finns bakom metoden om elevledda samtal, till exempel att kunskap konstrueras tillsammans och att elevinflytande och delaktighet har en central roll i elevens lärande.

Även Michael Tholander tar upp hinder och utmaningar med de elevledda samtalen. Den förutbestämda dagordningen som eleverna utgick ifrån när de ledde samtalen gjorde att det blev svårare att ta upp frågor som de själva ville prata om, till exempel sin sociala utveckling, sina framgångar eller sina framtidsfunderingar. Trots att skolan i Tholanderns undersökning praktiserade elevledda utvecklingssamtal visar studien att lärarna många gånger var de som indirekt styrde samtalen. Läraren avgjorde vilka problem som var mest allvarliga och angelägna att åtgärda, läraren styrde ofta eleven i riktning mot önskade svar och utvecklingsvägar, och läraren fick ofta sista ordet genom att sammanfatta samtalen och sätta upp vilka utvecklingsmål som ska vara i fokus. De elevledda samtalen tenderade i många fall att få ett individfokus – att

elevernas problem relaterades till dem som individer och inte på skolans roll att skapa förutsättningar för deras lärande. Detta är något som är viktigt att vara uppmärksam på när elevledda samtal genomförs. Genom att lärare är medvetna om riskerna med alltför stort individfokus när det gäller att kartlägga orsaker till problem eller hitta möjliga utvecklingsvägar, kan de på ett aktivt sätt främja alternativa synsätt som sätter in eleven i ett socio-kulturellt sammanhang. Dessa utmaningar eller hinder som både Pihlgren och Tholander tar upp visar på det asymmetriska maktförhållande som råder mellan lärare och elever som tidigare beskrivits. Ett sådant maktförhållande går inte helt att förändra så att det blir symmetriskt eftersom läraren trots allt är den som är den som är professionell och ansvarig för undervisningen. Michael Tholander ger i slutet av sin studie ett råd till lärare som vill arbeta med elevledda utvecklingssamtal och det är att bjuda in eleverna i utformningen av dagordningen för mötet, eftersom det bidrar till större inflytande och delaktighet. På så sätt kan elevledda utvecklingssamtal bli styrda utifrån elevernas egna intressen och agendor.

LITTERATURTIPS

- Mitra, D., & Serriere, S. (2012). Student voice in elementary-school reform: Examining youth development in fifth graders. *American Educational Research Journal*, 49, 743–774.
- Pihlgren, A. (2012). *Demokratiska arbetsformer – värdegrundsarbete i skolan*. Lund: Studentlitteratur.

Effekter av elevers delaktighet och inflytande

Det har under de senaste tio åren skett en markant ökning i mängden forskning som belyser och diskuterar elevers delaktighet och inflytande i skolan. Nationell och internationell forskning visar på kopplingar mellan elevers delaktighet och relationer, lärande, reella förändringar samt motivation och ansvar. I detta kapitel kommer därför olika exempel på forskning som belyser effekterna av elevers delaktighet och inflytande i skolan att presenteras och diskuteras.

Elevers delaktighet i beslutsprocesser – relationer, lärande och reella förändringar

Utifrån Nigel Thomas första definition av delaktighet i form av beslutsfattande kommer det första avsnittet i detta kapitel att belysa forskning som analyserat effekter av elevers delaktighet i beslutsprocesser. Forskning visar på ett flertal positiva effekter av elevdelaktighet, men även någon negativ effekt. Det är en fördel inte enbart för eleverna att de har delaktighet och inflytande, även för lärarna är effekterna av elevdelaktighet många gånger goda. Elevers delaktighet i och inflytande på sin utbildning är betydelsefullt för såväl interaktionen mellan elever och lärare som för skolan som organisation.

Forskarna Ursula Manger och Peter Novak har i artikeln *Effects of student participation in decision making at school. A systematic review and synthesis of empirical research* gjort en sammanställning och analys av tidigare publicerade internationella forskningsresultat om elevdelaktighet för att belysa effekterna av elevdelaktighet i skolans kollektiva beslutsfattande processer som påverkar eleverna som grupp. Forskarna gjorde en sökning av internationella empiriska forskningsartiklar publicerade i vetenskapliga tidskrifter utifrån ett fokus på elevdelaktighet i beslutsfattande.

Sökkriterier som användes för att identifiera artiklar att inkludera i studien var att de

- omfattade forskning med barn och unga i åldrarna 5–19 år som gick i kommunal eller fristående skola
- undersökte delaktighet utifrån forskarnas definition
- använde kvantitativa eller kvalitativa metoder för att mäta effekten av elevdelaktighet i beslutsprocesser
- gav information om elevdelaktighet och korrelerande effekter av elevdelaktighet
- var skrivna på engelska eller tyska.

Efter att forskarna sökt genom 3 102 titlar och sammanfattningar och utvärderat 242 artiklar fann de att 32 publikationer mötte deras kriterier.

Resultaten visar på olika effekter av delaktighet i beslutsfattande: för eleven, för läraren, för interaktionen mellan elever och lärare och för skolan som organisation. I mer än hälften av studierna visades det att eleverna utvecklade livskunskaper (*life skills*) när de var

delaktiga i beslutsfattande. Livskunskaperna kunde till exempel handla om ansvarskänsla, kommunikationsförmåga, ledaregenskaper, förmågan att lyssna på andra och att uttrycka sig själv. Mer än en tredjedel av studierna visade att självkänslan och den sociala statusen hos eleverna ökade och att eleverna utvecklade kunskaper om både demokrati och medborgarfrågor. Nästan en tredjedel av studierna visade att elevernas lärande och kunskaper ökade om de fick vara delaktiga. I fyra av studierna visades ytterligare en positiv effekt av delaktighet, nämligen att den egna hälsan och hälsorelaterade beteenden förbättrades.

Den forskning som sammanställts av Mangers och Novaks visar därmed att de positiva effekterna av elevdelaktighet är betydande, men det framkom även en del negativa effekter. Det var till exempel att elever upplevde besvikelse eller frustration när de inte fick göra sin röst hörd eller då deras förslag inte ledde till förändringar. En studie visade också att elevdelaktighet i beslutsfattande kan leda till en ökad känsla av stress bland eleverna när de skulle fungera som ledare i sin klass eller skola.

Mangers och Novaks analys av tidigare forskning visade att i mer än en tredjedel av studierna förbättrades interaktionen mellan elever och lärare, där båda grupperna uppvisade en större förståelse för varandra. En fjärdedel av studierna visade att även relationer mellan elever förbättrades, till exempel i form av ökande förståelse för och uppskattning av varandra. Några studier påvisade att arbetet med elevdelaktighet ledde till förbättrade relationer mellan lärare bland annat genom ökat samarbete. Ett fåtal studier tog upp vissa negativa

effekter av elevdelaktighet inom lärargrupper, till exempel att lärare kände sig ifrågasatta och utmanade av eleverna på ett sätt som de upplevde negativt.

När det gäller effekterna av elevdelaktighet för skolan som organisation visar analysen att i en femtedel av studierna skedde reella förändringar, bland annat genom att regler och rutiner har ändrats och förbättrats. Mer än tre fjärdedelar av studierna visade ett ökat engagemang för den egna skolan, till exempel bättre attityder gentemot skolan, ökad känsla av att vara en del av skolans gemenskap och ökad glädje och tillfredsställelse i skolan. Ungefär hälften av studierna rapporterade att skol- och klassrumsklimatet hade förbättrats och att mobbning och rasism minskat. Eleverna upplevde i mer än två tredjedelar av studierna att de blev lyssnade till och när de själva fick vara med i beslutsfattandet hade de även större acceptans för de beslut som fattades.

Det finns också viss svensk forskning som belyser effekter av elevdelaktighet, men den är inte så omfattande. Björn Ahlström har gjort en studie i grundskolan, *Student Participation and School Success. The relationship between participation, grades and bullying among 9th grade students in Sweden*, där han undersöker sambandet mellan delaktighet, mobbning och kunskapsresultat (betyg). Elevdelaktighet handlar i detta fall om att kunna kommunicera med andra, att ge uttryck för sina åsikter och argumentera för dessa. Det handlar även om att lyssna till och respektera andras åsikter, att arbeta i demokratiska former, att kunna tänka kritiskt och aktivt delta i konfliktlösning. Resultaten visar att om elever ges möjlighet till delaktighet har de större

chans att få höga betyg, och skolor med hög delaktighet har en låg nivå av mobbning.

Att elevers hälsa förbättras om de är delaktiga i skolans verksamhet är något som Maria Warne också bekräftar i avhandlingen *Där eleverna är. Ett arenaperspektiv på skolan som en stödjande miljö för hälsa*. Resultaten visar bland annat att elevers upplevelser av god hälsa kunde relateras till hög delaktighet i klassrummet, vilket i detta fall innebar att eleverna fick möjlighet att göra sina röster hörda och påverka beslut om den gemensamma skolmiljön. I vissa fall förde eleverna även frågor vidare till kommunala beslutsfattare. I de fall där eleverna lyckades föra vidare sina önskemål till beslutsfattare på lokal nivå (rektorn lade till exempel in elevernas önskemål om bättre datorer i kommande års budget) eller kommunal nivå (önskemål om multiarena vid skolan togs upp i fritidsnämnden) upplevde de stolthet och kände sig respekterade, vilket även bidrog till positiva hälsoupplevelser.

Som framkommit ovan finns det en del positiva effekter av att som elev få delta i beslutsprocesser som omfattar relationer, lärande, och reella förändringar.

Elevers delaktighet i undervisningen – motivation och ansvar

Utifrån Nigel Thomas andra definition av delaktighet, där delaktighet beskrivs i form av olika aktiviteter i undervisningen, kommer denna del av kapitlet att belysa forskning som visar vilken roll delaktighet i undervisningen spelar för elevers motivation och ansvar för sitt eget lärande. Delaktighet, motivation och ansvar är centrala delar av en lärandeprocess och påverkar varandra

ömsesidigt. Joanna Giota har funnit att motivation och lust att lära skapas i förhållande till ett antal faktorer, såsom mängden uppgifter, variationen inom uppgifterna och huruvida eleverna kan relatera till uppgifterna och finner dem meningsfulla. Uppgifterna ska vara intressanta och utmanande, men även hanterbara för eleverna. Därför är det viktigt att eleverna känner att de har kontroll över sitt eget lärande. Kontrollen över den egna lärandeprocessen leder i sin tur till att eleverna känner intresse och motivation för skolarbetet och den bidrar till en motivation för lärande. Motivation har på så sätt kopplingar till delaktighet i form av elevaktiv undervisning.

Vikten av återkoppling är något som framhålls i samtliga motivationsteorier, menar Giota. Viktigt för motivationen är den form av återkoppling som ger eleven information om var hon eller han befinner sig kunskapsmässigt, så att det blir tydligt vilka steg som ska tas för att nå målen i fråga. Dessutom kan sådan återkoppling göra att eleven blir medveten om sin egen kompetens och det resulterar i sin tur i att eleven får en mer positiv syn på sig själv och sina möjligheter – centralt för att känna motivation.

Den nyzeeländske utbildningsforskaren John Hattie som genomfört studien *Visible Learning* (på svenska *Synligt lärande*) påpekar också betydelsen av återkoppling i elevers lärande. Han lyfter fram betydelsen av att lärare har ett synsätt på lärande och undervisning som utgår från elevers perspektiv, att lärarna berättar för eleverna om sina pedagogiska strategier och att de i sin undervisning utgår från lärandeteorier som framhåller

kommunikation och samarbete i stället för individuellt lärande – elevaktiv undervisning. Han menar att just återkoppling är en av de aspekter av lärarnas undervisning som har de starkaste effekterna på elevernas studieresultat. Han beskriver att formativ bedömning är ett samlingsnamn för många typer av återkoppling på elevers studieresultat. Hattie har sett att återkoppling som tar hänsyn till elevernas erfarenheter av sitt lärande bidrar till att eleverna får inflytande över sitt eget lärande och därför blir engagerade i att följa sitt lärande och sin utveckling av metakognitiva färdigheter. Denna typ av elevcentrerad och elevstyrd återkoppling är det som främjar elevernas studieprestationer.

Hattie framhåller tre frågor i samband med återkoppling: Vart är jag på väg? Hur går det för mig? Vad är nästa steg? Frågorna är viktiga att ställa för både lärare och elever, så att bådass perspektiv synliggörs. Värt att notera i detta sammanhang är att Hattie skiljer på återkoppling *till* och *från* elever. Han framhåller att det är centralt att elever ger återkoppling till läraren om hur de förstår undervisningen och lärandet, så att läraren ges möjlighet att förstå hur undervisningen förstås av eleverna.

Ansvarsfördelning i undervisningen är något som också anses påverka elevers motivation, enligt Joanna Giotas forskningsöversikt. Det kan handla om i vilken grad elever blir inbjudna till delaktighet och inflytande över undervisningen: arbetsuppgifter, material, arbets sätt, redovisningsformer eller tempo i undervisningen. Om eleverna ges tillfälle att välja hur och när olika aktiviteter ska göras ökar deras intresse och engagemang för

uppgifterna och det stärker deras ansvar för sitt eget lärande. Det finns dock utmaningar med elevers eget ansvar. Giota framhåller i forskningsöversikten att eleverna måste ha vilja, förutsättningar och kompetens för att kunna göra aktiva val. Dessa utmaningar ska inte ses som ett statiskt tillstånd, utan eleverna kan successivt utveckla sin kompetens för att kunna ta ett fördjupat ansvar för sitt lärande.

Det finns kritiska röster som säger att alla elever inte har förutsättningar att ta ansvar för sitt eget lärande. Håkan Jenners rapport *Motivation och motivationsarbete i skola och behandling* visar motsatsen; att om ”svagpresterande” elever får ta ansvar kan de med tiden nå framgångar i sitt lärande. Alla elever har alltså möjlighet att ta ansvar för sitt lärande om de får stöd av läraren att utveckla detta. Lärarens roll blir därför att uppmuntra elevens intressen och nyfikenhet och lust att lära. I diskussioner om ansvarstagande i undervisningen är det alltid läraren som har det övergripande ansvaret för att säkerställa att målen nås, men för att elevers motivation ska öka eller fortsätta finnas är det helt avgörande att de på ett konkret sätt ges möjligheter att vara delaktiga och agera självständigt. Om det omvända råder, att undervisningen styrs av yttre faktorer och inte av eleverna själva, minskar elevernas motivation.

Joanna Giota menar i sin forskningsöversikt att motivationsforskare verkar vara eniga om att elevers motivation i hög grad påverkas av ”samspelet med läraren, förtroendefulla relationer, lärarens förhållningssätt och attityd gentemot elevens resurser, klassrumsklimatet och lärarens undervisningsstil”. Eftersom delaktighet

är nära förknippat med motivation kan dessa motivationshöjande faktorer fungera som förutsättningar för att främja elevers delaktighet.

LITTERATURTIPS

Giota, J. (2013). *Individualiserad undervisning i skolan – en forskningsöversikt*. Vetenskapsrådets rapportserie, 3. Stockholm: Vetenskapsrådet

Tankar inför framtiden

Kunskapsöversikten avslutas med några tankar inför framtiden, bland annat hur elevernas röster kan vara en del i skolutveckling. Behovet av kompetensutveckling för skolans personal, organisatoriska förutsättningar för att utveckla arbetet kring delaktighet samt vikten av ytterligare pedagogisk forskning som belyser elevers delaktighet och inflytande diskuteras också.

Elevers röster – en viktig del i skolans utveckling

För att få en nulägesbeskrivning av hur det står till i den svenska skolan görs både nationella och internationella mätningar. Resultaten från mätningarna är dock inte de enda beskrivningarna att utgå från när skolan diskuteras, debatteras och förändras. Med utgångspunkt i den tydliga betoningen på demokratiska värderingar är det av största vikt att just eleverna själva får komma till tals och att skolan verkligen lyssnar till deras röster. Grunden för skolutveckling ska baseras på skolans uppdrag, så som det uttrycks i skolans styrdokument, men även på lärares och elevers erfarenheter av skolan, detta för att skolans personal, lärare och elever tillsammans ska kunna utveckla skolan. Här kommer några exempel på när elevernas engagemang har varit en viktig grund för skolutveckling att belysas och diskuteras.

Elever har en viktig roll i skolutveckling, det har framhållits av forskare både nationellt och internationellt. Till exempel menar de brittiska forskarna Carol Robinson och Carol Taylor i artikeln *Theorizing student voice: values and perspectives* att det är möjligt att ändra en skolas organisation genom att lyssna till erfarenheter, inte bara från de vuxna i skolan utan även från eleverna. Om elever verkligen lyssnas till och ges möjlighet att påverka sin lärandemiljö, kan deras röster och engagemang leda till att undervisningen förändras och förbättras. Joanna Giota har i sin avhandling låtit elever berätta om sina erfarenheter av skolan och motiv för att gå till skolan. Hon framhåller att eleverna ger djupgående insikter om skolans verksamhet och sitt eget lärande, något vi vuxna kanske inte alltid förväntar oss av eleverna. Hennes analys visar att eleverna verkligen reflekterar över sina erfarenheter och att de har både bred och djup kunskap om förhållanden i skolan, som till exempel skolans roll för deras framtida liv som vuxna, undervisningen i klassrummet, lärarens undervisningskompetens, föräldra- och kompisförväntningar samt skolans historiska, ekonomiska och organisatoriska funktioner.

Om elevernas röster, deras erfarenheter och reflektioner tas på allvar är det till fördel för skolans utveckling. Därför är det viktigt att bjuda in elever i processen att utveckla skolan som lärandemiljö. Att utgå från elevernas erfarenheter och reflektioner är även viktiga aspekter i den pedagogiska forskningen.

I projektet "Skolan suger" ... eller? (genomfört av Eva Alerby, Ylva Backman, Ulrika Bergmark, Åsa Gardelli, Krister Hertting, Catrine Kostenius och Kerstin

Öhrling) fick elever i årskurs 6–9 bland annat reflektera över sina erfarenheter av det goda lärandet och sina visioner om den bästa lärandemiljön. Resultaten av projektet visar bland annat på ett ömsesidigt förhållande mellan elevers välbefinnande och lärande. Det innebär att god hälsa är positivt för elevers lärande och en upplevelse av att lära sig något leder till att elever också mår bättre. Ett annat resultat var att eleverna berättade att de gärna vill ha inflytande och vara delaktiga i undervisningen, bland annat genom att olika arbetssätt används i undervisningen. De anger även att de vill att undervisningen ska ske på olika platser både innanför och utanför skolans väggar.

Inom projektet användes en rad olika metoder för att elevers röster skulle komma till uttryck: skriftliga reflektioner, intervjuer och visuella berättelser. Lärare och rektorer kan använda sig av liknande metoder för att på ett konkret sätt få reda på elevers erfarenheter och låta deras röster höras i skolans verksamhet, till exempel i skolans utveckling. I denna process är det viktigt att eleverna får komma till tals genom olika uttrycksformer. Att belysa erfarenheter genom till exempel visuella berättelser har kopplingar till en metod som kallas *Photo Voice*, och som används i forskning med syfte att främja reflektion, deltagande och engagemang. Enligt Maria Warne, som i sin forskningsstudie har använt sig av *Photo Voice*, har metoden tre huvudmål: att människor får gestalta sin vardag, att människor får reflektera över betydelsefulla aspekter i en miljö och att människors erfarenheter och tankar ska nå fram till dem som fattar beslut över verksamheten. Även om detta är en metod som används

i forskning finns det stora möjligheter att också använda sig av visuella berättelser i undervisningen. Lärare och rektorer kan på ett systematiskt sätt med hjälp av visuella berättelser samla elevers erfarenheter som en utgångspunkt för konkret förändringsarbete. Det viktiga är att elever får chans att göra sina röster hörda och bli lyssnade till och att elevernas åsikter leder till konkreta förändringar när så är nödvändigt.

Ett långsiktigt arbete med flera utmaningar

Trots att skolan betonas som en viktig plats för delaktighet och demokratifostran finns det svårigheter med att uppnå detta. För att skolan verkligen ska vara en demokratifostrande institution måste lärarna ges möjligheter och förutsättningar att tillsammans planera och reflektera över verksamheten och det arbete som ska göras för att öka elevers delaktighet. Att utveckla reellt elevinflytande och delaktighet är ett långsiktigt arbete och det tar tid innan resultat syns i den dagliga verksamheten. För att elevers delaktighet ska öka är det också viktigt att i skolan skapa fora och mötesplatser där elever och lärare kan mötas och ge sin syn på utbildning. Det hjälper lärarna att erbjuda en utbildning där elevers perspektiv och erfarenheter har en central roll.

Det finns ett behov av ytterligare forskning som belyser hur lärare och elever arbetar med elevdelaktighet och då särskilt hur elever får inflytande över och är aktiva i undervisningen. Det som framkommit är att det finns skolor i landet som på ett framgångsrikt sätt arbetar med elevdelaktighet, men detta är ett underbeforskat område.

Den forskning som refereras till i denna kunskapsöversikt menar att elevers delaktighet och inflytande i skolan har ökat de senaste åren. Trots detta finns det fortfarande en del utmaningar för att ytterligare öka elevers inflytande och delaktighet. Detta är särskilt aktuellt när det under de senaste åren uppstått spänningar mellan de olika delarna av uppdraget som en lärare har i den svenska skolan i och med ett ökat fokus på mätbara kunskaper.

Samtidigt som det är viktigt att mäta elevers kunskapsresultat för att kunna hjälpa elever vidare i sin kunskapsutveckling, kan ett alltför ensidigt fokus på mätningar och resultat påverka vilka kunskaper och arbetssätt som prioriteras. Det är lätt att som lärare och rektor fokusera på mätbara resultat i olika ämnen, eftersom elevernas kunskapsnivåer regelbundet mäts. Detta kan leda till att elevers möjligheter att utveckla kunskaper ur ett bredare perspektiv begränsas. Det finns därför en risk att skolans personal har små möjligheter att arbeta med skolans *hela* uppdrag – att främja både elevernas kunskaper och förmågor och att aktivt arbeta med demokratiska värden som exempelvis delaktighet och inflytande. Ett viktigt arbete i skolan handlar därför om att uppnå balans mellan de olika delarna av uppdraget så att de går hand i hand. I detta arbete är det viktigt att inkludera eleverna så att elever och skolpersonal tillsammans finner bra vägar för att öka elevers delaktighet. Sammanfattningsvis konstateras vikten av att utveckla arbetet för att öka elevers delaktighet och inflytande samt behov av ytterligare pedagogisk forskning som kan stödja skolutvecklingen.

Avslutningsvis ett viktigt påpekande från en av de elever som deltog i studien *Skolan suger... eller?* (Backman et al., 2012, s. 25).

Jag vill att människor ska lyssna och reagera. Inte bara prata en massa strunt och sedan gå hem, ta en kaffe och tänka: "Eleverna kom på intressanta saker, men jag ska tänka på det senare..."

LITTERATURTIPS

Alerby, E., Backman, Y., Bergmark, U., Gardelli, Å., Hertting, K., Kostenius, C. & Öhrling, K. (2012). "Skolan suger" ... eller? Att ge röst åt barns och ungdomars erfarenheter av psykosocial hälsa i sin lärandemiljö. Vetenskapsrådets rapportserie 7:2012, Stockholm: Vetenskapsrådet.

Warne, M. (2013). *Där eleverna är. Ett arenaperspektiv på skolan som en stödjande miljö för hälsa*. Doktorsavhandling, Mittuniversitetet.

Referenser

- Ahlström, B. (2010). Student participation and school success – The relationship between participation, grades and bullying among 9th grade students in Sweden. *Education Inquiry*, 1, 97–115.
- Alerby, E. & Isaksson-Pelli, A. (2002). Uppdrag demokrati. Ett kompetensutvecklingsprojekt inom Pajala kommuns skolor och förskolor. Forskningsrapport. Luleå: Luleå tekniska universitet.
- Alerby, E., Backman, Y., Bergmark, U., Gardelli, Å., Hertting, K., Kostenius, C. & Öhrling, K. (2012). ”Skolan suger” ... eller? Att ge röst åt barns och ungdomars erfarenheter av psykosocial hälsa i sin lärandemiljö. Vetenskapsrådets rapportserie 7:2012, Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Almgren, E. (2006). *Att fostra demokrater*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet.
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35, 216–224.
- Aspán, M. (2009). *Delade meningar. Om värdepedagogiska invitationer för barns inflytande och igenkännande*. Doktorsavhandling, Stockholms universitet.
- Barker, D. (2013). *Flipped Classroom – det omvända arbetssättet*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Bergmark, U. & Kostenius, C. (2011). *Uppskattningens kraft – lärande, etik och hälsa*. Lund: Studentlitteratur.

- Brumark, Å. (2006). Klassrådet som språkutvecklande och demokratifrämjande aktivitet eller arenor för normkonflikt och maktkamp. I J. Einarsson, E. Larsson Ringqvist & M. Lindgren (red). *Språkforskning på didaktisk grund*, s 18–31. Rapport från ASLA:s höstsymposium i Växjö, 10–11 november 2005.
- Brumark, Å. (2007). Klassrådsmöten i ett genusperspektiv: Normkonflikt, positionering och alternativ skolkultur. I B-L. Gunnarsson, S. Entzenberg, & M. Ohlsson, (red.) *Språk och kön i nutida och historiskt perspektiv: studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön*, 311–320. Uppsala: Uppsala universitet.
- Brumark, Å. (2010). Den formella skoldemokratins roll för medborgarfostran och elevinflytande. *Utbildning & Demokrati*, 19(2), 77–96.
- Burroughs, M. (2012). *Ideal adults, deficient children: the discourse on the child in Western philosophy*. Doktorsavhandling, The University of Memphis.
- Cook-Sather, A. (2014). Student-faculty partnership in explorations of pedagogical practice: a threshold concept in academic development. *International Journal for Academic Development*, 19(3), 186–198.
- Danell, M. (2006). *På tal om elevinflytande. Hur skolans praktik formas i pedagogers samtal*. Luleå: Luleå tekniska universitet.
- Dovemark, M. (2007). *Ansvar – hur lätt är det? Om ansvar, flexibilitet och valfrihet i en föränderlig skola*. Lund: Studentlitteratur.

- Englund, T. (2000). *Deliberativa samtal som värdegrund – historiska perspektiv och aktuella förutsättningar*. Stockholm: Skolverket.
- Englund, T. (2011). Lärande genom deliberativ kommunikation. I: Mikael Jensen, *Lärandets grunder: teorier och perspektiv* (ss. 203–222). Lund: Studentlitteratur.
- Elvstrand, H. (2009). *Delaktighet i skolans vardagsarbete*. Doktorsavhandling, Linköpings universitet.
- Eriksson, L. & Bostedt, G. (2011). *Elevinflytande i spänningsfältet mellan skolans kunskapsuppdrag och demokratiska uppdrag. En studie av fyra skolor*. Utbildningsvetenskapliga studier 2011:1. Härnösand: Mittuniversitetet.
- Frelin, A. (2012). *Lyhörda lärare – professionellt relationsbyggande i förskola och skola*. Stockholm: Liber.
- Giota, J. (2001). *Adolecents' perceptions of school and reasons for learning*. Doktorsavhandling, Göteborgs universitet.
- Giota, J. (2013). *Individualiserad undervisning i skolan – en forskningsöversikt. Vetenskapsrådets rapportserie, 3*. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Grannäs, J. (2011). *Framtidens demokratiska medborgare. Om ungdomar, medborgarskap och demokrati-fostran i svensk skola*. Doktorsavhandling, Uppsala universitet.
- Hart, R.A. (1992). *Children's participation: from tokenism to citizenship*. Florence: UNICEF.
- Hattie, J. (2009). *Visible learning: a synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. London: Routledge.

- Jenner, H. (2004). *Motivation och motivationsarbete i skola och behandling. Forskning i fokus, 19*. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
- Johansson, E. & Thornberg, R. (red.) (2014). *Värdepedagogik. Etik och demokrati i förskola och skola*. Stockholm: Liber.
- Kling Sackerud, L-A. (2009). *Elevers möjligheter att ta ansvar för sitt lärande i matematik. En skolstudie i postmodern tid*. Doktorsavhandling, Umeå universitet.
- Larsson, K. (2007). *Samtal, klassrumsklimat och elevers delaktighet – överväganden kring en deliberativ didaktik*. Doktorsavhandling, Örebro universitet.
- Manger, U. & Novak, P. (2012). Effects of student participation in decision making at school. A systematic review and synthesis of empirical research. *Educational Research Review, 7*, 38–61.
- Mitra, D. L. (2005). Adults advising youth: Leading while getting out of the way. *Education Administration Quarterly, 41*(3), 520–530.
- Mitra, D., & Serriere, S. (2012). Student voice in elementary-school reform: Examining youth development in fifth graders. *American Educational Research Journal, 49*, 743–774.
- Pihlgren, A. (2012). *Demokratiska arbetsformer – värdegrundarbete i skolan*. Lund: Studentlitteratur.
- Pihlgren, A. (2013). *Elevledda utvecklingssamtal. Effekter efter fem och tio år*. Rapport. Norrtälje: Ignite research Institute.
- Robinson, C. & Carol Taylor, C. (2007). Theorizing student voice: values and perspectives. *Improving Schools, 10*(5), 5–17.

- Rosvall, P-Å. (2012). ”...det vore bättre om man kunde vara med och bestämma hur det skulle göras...”. En etnografisk studie om elevinflytande i gymnasieskolan. Doktorsavhandling, Höghskolan i Borås.
- Rönnlund, M. (2011). *Demokrati och deltagande. Elevinflytande i grundskolans årskurs 7–9 ur ett könsperspektiv*. Doktorsavhandling, Umeå universitet.
- Serriere, S. C., Mitra, D. L., & Reed, K. (2011). Student Voice in the elementary years: Fostering youth-adult partnerships in elementary service-learning. *Theory and Research in Social Education*, 39(4), 541–575.
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. A new model for enhancing children’s participation in decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Children & Society*, 15, 107–117.
- Shier, H. (2001). Vägar till delaktighet: Öppningar, möjligheter och skyldigheter. En ny modell för att öka barns delaktighet i att fatta beslut i enlighet med artikel 12.1 I FN:s konvention om barnets rättigheter genom projektet *Egen växtkraft– Barns och ungdomars delaktighet, självbestämmande och frigörelse*. Svensk översättning av Shier. H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. A new model for enhancing children’s participation in decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child.

- Skolinspektionen (2014) *Från huvudmannen till klassrummet – tät styrkedja viktig för förbättrade kunskapsresultat. Skolinspektionens erfarenheter och resultat från tillsyn och kvalitetsgranskning*. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skollag (2010:800). Svensk författningssamling 2010:800.
- Skolverket (1999). *Inflytandets villkor: en rapport om 41 skolors arbete med elevinflytande*. Stockholm: Statens skolverk. Författare Mats Danell, Anna Klerfelt, Karin Runevad och Katarina Trodden.
- Skolverket (2004). *Skolans roll för elevers kunskaper om demokrati – en fördjupad analys av Ung i demokrati-studie*. Dnr 75-2003:1546.
- Skolverket (2010). *Morgondagens medborgare. ICCS 2009: svenska 14-åringars kunskaper, värderingar och deltagande i internationell belysning*. Stockholm: Fritzes förlag.
- Skolverket (2011a). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, 2011* Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2011b). *Skolverkets allmänna råd: Planering och genomförande av undervisningen – för grundskolan, grundsärskolan, specialskolan och sameskolan*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2013). *Attityder till skolan 2012*. Stockholm: Fritzes förlag.
- Tholander, M. (2011). Student-led conferencing as democratic practice. *Children & Society*, 25, 239–250.

- Thomas, N. (2007). Towards a theory of children's participation. *International Journal of Children's Rights*, 15, 199–218.
- Warne, M. (2013). *Där eleverna är. Ett arenaperspektiv på skolan som en stödjande miljö för hälsa*. Doktorsavhandling, Mittuniversitetet.
- von Wright, M. (2009). *Initiativ och följsamhet i klassrummet. En studie i de pedagogiska villkoren för elevers inflytande, delaktighet och välbefinnande*. Rapporter i pedagogik 15, Örebro: Örebro universitet.

FORSKNING FÖR SKOLAN

De demokratiska värdena, elevernas delaktighet och inflytande, ska vara lika centralt i utbildningen som kunskaper i olika skolämnen. Det framgår tydligt i skollagen och läroplanerna.

Denna kunskapsöversikt lyfter fram forskning som handlar om vad delaktighet och inflytande innebär och hur man kan arbeta med elevers inflytande över beslutsprocesser och elevaktiv undervisning.

Kunskapsöversikten riktar sig i första hand till personal i grund- och gymnasieskolan och motsvarande skolformer eller till dig som vill veta mer om elevdelaktighet och inflytande.